

Eliezer Papo

Sefardske priče

Beograd 2000

© Copyright

Eliezer Papo

**Hayim Vital 35/12,
Jerusalem
ISRAEL**

E-mail: Andaluz@pob.huji.ac.il

Sefardske priče (sve osim jedne: *'Međ' Istokom i Zapadom'* koja ranije nije objavljivana) koje su ovdje skupljene u jednu zbirku objavljene su pojedinačno pojedinačno u sarajevskim *"BiH Danima"* u redovnoj dvonedeljnoj rubrici *"Sa zida plača"*, tokom 1998. i 1999. godine.

Posebni zahtjevi objavljivanja u redovnoj rubrici uticali su unekoliko na dužinu i diobu priča. S obzirom da rečeni zahtjevi više nisu na snazi, priče su vraćene u njihovu "prirodnu" veličinu. Prinudno razbijene ponovo su stopljene u jednu narativnu cjelinu, a različite priče koje su iz rečenih razloga bile spojene u jednu - sada su ponovo samostojne.

Nova je i klasifikacija u četiri grupe:

I Priče iz starine,

II Đohaluci – ili priče o Đohi,

III Crtice iz života i

IV Priče iz života, ondašnjeg i sadašnjeg.

Eliezer Papo,

Jerusalim,

Maj 2000.

I – Priče iz starine

Čovjek snuje – al' Bog odlučuje

Bilo je to davno u vrijeme kad je mogućnost bavljenja mudrošću bila luksuz (a ipak, ili možda upravo zato, se njome više bavilo nego danas) koji je zahtijevao daleko više vremena nego što ga je prosječan čovjek (koji je samo da bi prehranio porodicu morao raditi od jutra do mraka) imao, i više sredstava (a dovoljno je spomenuti se samo skupoće izrade knjiga pisanih rukom i na pergamentu) nego što je prosječan čovjek mogao da izdvoji. Tada je važno pravilo da je bogatima lakše da budu mudri (jer imaju vremena i novaca da finansiraju vlastito naukovanje) - a mudrima da budu bogati. Iako se smatralo nepristojnim da neko ko je bogat ne uloži novac i vrijeme i u vlastito obrazovanje (što je tjeralo novopečene bogataše da se takmiče i na polju duha) - bilo je i izuzetaka. - Dešavalo se da bogataš bude neizmjereno siromašan duhom – kao što se dešavalo i da puki siromah postane učenjak i mudrac.

Priča o *hahamu*¹ Avrahamu Ibn Ezri predstavlja krajnje neobičan izuzetak. U njegovom slučaju ne radi se o bogatašu koji je ostao siromašan duhom - niti o siromahu koji je postao mudar. Ribi Avraham je pripadao staroj, poznatoj i imućnoj porodici Ibn Ezra koja je Jevrejstvu Španije dala mnoge vođe, mudrace, književnike i sudije. Svojom učenošću bacio je u zasjenak svoje prethodnike - a posljedovateljima ostavio je u amanet težak zadatak

¹ hebrejski: *haham* – mudrac.

bivanja dostojnim nasljednikom takvog velikana duha. – No, što mudriji je bivao - to je siromašniji postajao. Na koncu je njegovo siromaštvo postalo legendarno kao i njegova mudrost - i to u toj mjeri da se u Španiji, prvo među Jevrejima - a potom i među podanicima drugih zakona, za opisivanje siromaha koji je ostao i bez crnog pod noktima koristio izraz: '*s'izo komo el d'Ibn Ezra*'.² Naravno, Jevrejsvo Španije nije bilo pretjerano ponosno na činjenicu da jedan od njegovih najistaknutijih sinova živi od danas do sutra, imajući samo ono što je već pojeo. Sprva su mu nudili mjesto *dajana*³ - no on je od suda bježao kako i priliči onome ko je svjestan Sudije svih sudija. Poslije su mu nudili mjesto učitelja – ali on nije bio spreman naplatiti podučavanje *Tore*⁴ – držeći se *talmudskog*⁵ stanovišta da onaj koji jede plodove *Tore* u ovom svijetu: skrnavi Božje ime i gubio udio u svijetu koji dolazi. Viđeniji Jevreji koji su mu htjeli doturiti koji dinar nisu znali kako da sprovedu svoj naum. – Na koncu on ipak nije bio obični siromašak - nego čuveni Ibn Ezra. Jednom prilikom neki od njih nadođoše na ideju da na putu za sinagogu u kojoj je svakog jutra, u praskozorje, Ibn Ezra molio u *minjanu*⁶ na vidno mjesto postave

² Ladino: *s'izo komo el d'Ibn Ezra* - učini se kao Ibn Ezra.

³ Hebrejski: *dayan* – sudija.

⁴ Hebrejski: *Tora* – Petoknjižje, Pet Knjiga Mojsijevih, prvi dio Hebrejske Biblije odnosno tzv. Starog Zavjeta.

⁵ Hebrejski: *Talmud* – zbirka protokola vrhovnog suda, tradicija učenjaka i narodnih legendi iz koje se deducira poyitivno hebrejsko pravo.

⁶ Hebrejski: *minyan* - kvorum od deset muškaraca neophodan za skupnu molitvu.

vrećicu s dukatima – ne bi li *haham* pomislio da se radi o izgubljenom novcu koga bi onda (ne znajući da se radi o sadaki) i uzeo – čime bi problem bio riješen – a njegova čast sačuvana.

Rečeno - učinjeno. Sutradan, par minuta prije nego što je tuda imao proći Ribi Avraham, *buenos Didjos*⁷ postaviše “poklon” na sred puta, sakrivši se u prikrajak ne bi li vidjeli kako će proći cijela stvar. Ibn Ezra, koji se tog jutra zadržao u kući malo duže no što je mislio, ubrzanim korakom krenu na molitvu – no, na pola puta ka sinagogi, primjeti sunce koje se već rađalo, otkrivajući ljepotu Božijeg svijeta i pozlaćujući cijelu okolinu. - U tom mometu *haham* uvidje kako su svakodnevnne prirodne pojave koje doživljavamo kao nešto najobičnije i najuobičajenije zapravo najveće moguće čudo. Pogledavši sunce kao da ga vidi prvi puta u životu, poče u sebi pisati pohvalu Onome '*koji samo kaza riječ – i bi svjetlo*'. – No, ubrzo uvidje da bi sva ta ljepota čovjeku bila nedostupna da ga dobri Bog nije obdario čulom vida – te stoga prepjeva rečeni stih u hvalu Onome '*koji samo kaza riječ - i bi svjetlo u zjenici oka*'. Zabavljen tom mišlju, upravo u trenutku kada je na putu trebao ugledati kesu s dukatima, Ibn Ezra, riješen da privremenim uskraćivenjem svjetla svome oku sagleda svu čudesnost vida, odlučno zažmirje - nastavivši stupati ka sinagogi nesigurnim korakom dobrovoljnog slijepca.

Skriveni posmatrači koji nisu mogli znati šta se dešava u *hahamovoj* glavi ne razumješe ama baš ništa. Odbiti mjesto sudije bio je vrhunac skromnosti, odbijanje uzimanja novca za podučavanje *Tore* bio je *talmudski* standard, odbiti poklone u slučaju mudraca sa njegovim

⁷ Ladino: *buenos Djidios* - dobri Jevreji.

pedigreom bilo je razumljivo – ali ne pokupiti dukate sa ulice u svom njegovom siromaštvu bilo je potpuno nerazumljivo. Ubrzo se po cijeloj *Duderiji*⁸ raširi glas o njegovom bogougodništvu. Mnogi ga počеше držati *hasidom*,⁹ ali nije nedostajalo ni onih koji su ga jednostavno smatrali *mazalbašom*.¹⁰

Kako priča o ponosnom (ili smjernom - zavisi šta je onaj koji je priču prenosio smatrao vrlinom i u kojoj mjeri mu je Ribí Avraham bio drag) Ibn Ezri koji u svom svom siromaštvu nije pokupio sa ulice kesu sa dukatima stalno iznova inspirisala mnoge među Ibn Ezrinim sunarodnjacima, izazivajući stalno nova nagađanja – jedan od njegovih prijatelja (za koga se ne može reći da nije imao udjela u ideji sa “postavljanjem poklona”) odluči da izdaleka upita samog Ribí Avrahama zašto je neki dan išao u hram kao slijepac. Ribí Avrahamu naravno nije bilo jasno otkud je njegov prijatelj mogao znati za cijelu dogodovštinu – i, riječ po riječ, ovaj mu otkri da ga je vidjeo kako hoda kao slijepac dok je, zajedno sa drugim prvacima, stajao u prikrajku čekajući da Ibn Ezra naiđe na “poklon”. Ovo je *hahamu* bilo dovoljno da uvidi da je njegovo siromaštvo postalo teret njegovoj braći u zakonu - te odluči da napusti grad u kome je živio – tražeći mira negdje drugdje.

U vrijeme kada je *haham* Avraham Ibn Ezra napustio grad u kome je njegovo siromaštvo postalo duševni teret maloj jevrejskoj zajednici, uputivši se ka Toledu u nadi da će u

⁸ Ladino: *Djuderia* – jevrejski kvart.

⁹ Hebrejski: *hasid* - bogougodnik, onaj koji napušta srednji put zapovijeden svima - i čini i više od onog što je naloženo).

¹⁰ Ladino: *mazalbasho* – baksuz.

velikom gradu manje bosti oči - u “španjolskom Sarajevu” (ne vidim što bi Sarajevo stalno bilo bosanski Toledo) je živio i najveći pjesnik jevrejske Španije, mistik šiijske provenijencije - Rabi Jehuda ha-Levi, koji je uz veliko bogatstvo i prelijepu kćer imao i čangrizavu ženu (jer ko je još sastavio tri dobra?) kojoj se nijedan od mnogobrojnih prosaca koji su tražili ruku njihove kćeri nije dopadao. Jedni su za nju bili siromašni, drugi neizobraženi - a treći nikogovići. Jednog dana kada je *sinjora de Levi*, po ko zna koji put, odbila nove prosce nalazeći svakome mane, Rabi Jehuda uvidje da će mu pored neskromne žene kćer (ni kriva ni dužna) ostati usjedjelicom – te se u bijesu zareče ženi da će kćer dati prvome koji toga dana kroči u hram. Žena koja je znala da joj je muž čovjek od riječi shvati da će sreću njene kćeri umjesto brižne majke odlučiti puki slučaj - te se dade u plač i kuknjavu. Rabi Jehuda, nagao kakav je bio, ne zadrža se na zavjetu koji je izrekao pred ženom - nego i u sinagogi, s vrata, objavi da mu se kći udaje. Kako je pitanje udaje mlade ljepotice bilo predmet svakodnevnih nagađanja cjelokupnog opštinstva - prisutni ga odmah obasuše pitanjima – pa kad im *haham* objasni kome je i zašto naumio dati kćer zamukoše, i sami svjesni tragične veličine momenta. No, dobri Bog htjede da upravo u tom momentu u veliku toledansku sinagogu stupi glavom i bradom Ribi Avraham Ibn Ezra.

Ugledavši prašnjavog namjernika u pohabanom odijelu, Rabi Jehuda se, na trenutak, pokaja zbog brzopletosti vlastitog zavjeta – ali se ubrzo utješi mislju da bogatstvo nije najvažnije – nego učenost i smjernost. – Stoga pristupi neznancu sa svezkom *Talmuda* otvorenim na mjestu teškom za razumijevanje - i upita ga (ne bi li provjerio njegovu učenost) da li bi mu mogao objasniti značenje *talmudske* rasprave. - No, skromni Ibn Ezra, koji se već prepao da će ga i Jevreji Toleda “progoniti” nuđenjem

obnašanja neke od plaćenih *Tora*-funkcija, odluči da glumi neukog – te na pitanje odgovori učtivim: *'žao mi je - ali ja ne umijem čitati'*.

Rabi Jehudi kao da se nebo sručilo na glavu – zeta siromaha bi još nekako i progutao – ali siromaha i nezalicu? Vežan zavjetom, ipak, nemade druge nego da se pokuša utješiti mišlju da je pred Bogom najvažnija čistota srca, i da je moguće da je ovaj Jevrejin kog mu je Bog poslao za zeta osoba čista srca - a mudrosti će ga već podučiti on – Rabi Jehuda. Stoga mu reče:

Jevrejin pa ne umije da čita? - haram, haram¹¹ – evo ja sam spreman da te podučim.

Sjedoše, i Rabi Jehuda poče da mu pokazuje slova:

- *Ovo je alef.¹²*
- *Alef - ponovi Ribi Avraham.*
- *Ovo je bet.¹³*
- *Bet – potvrdi Ribi Avraham.*
- *Ovo je gimel.¹⁴*
- *Gimel – ponovi učenik.*
- *Dobro, kako se zove prvo slovo?*
- *Get¹⁵ - odgovori spremno Ribi Avraham koji se očigledno već dobro zabavljao.*

¹¹ Arapski: *haram* – grijeh.

¹² Hebrejski: *alef* - prvo slovo hebrejskog alfabeta.

¹³ Hebrejski: *bet* - drugo slovo hebrejskog alfabeta.

¹⁴ Hebrejski: *gimel* - treće slovo hebrejskog alfabeta.

¹⁵ Hebrejski: *get* - ugovor o razvodu.

- *Ne, get je nešto drugo, ti si htio reći bet – što je ime drugog slova – ali ja sam te pitao kako se zove prvo?*
- *Ja zaboravio* – odgovori Ribi Avraham koji se već u potpunosti uživio u svoju novu ulogu.

Uvidjevši da mu s neba nisu poslali zeta – nego kaznu za njegovu brzopletost, Rabi Jehuda se veoma ražalosti - no, nemajući kud (tad je riječ bila riječ), odluči da poduči “suđenika” svoje nesretne kćeri makar osnovnim molitvama i blagoslovima – a poslije kako im da dobri Bog.

Tako je Rabi Jehuda proganjao Ribi Avrahama iz dana u dan pokušavajući da ga poduči osnovama *Tore*, Rabi Jehuda bi objašnjavao – a Ribi Avraham miješao i izvrtao. Popodne uoči *Jom Kipura*¹⁶ Rabi Jehuda, po svom običaju, poče pisati *pijut*¹⁷ posvećen prazniku. Prve četiri strofe, od kojih je svaka počinjala po jednim slovom njegovog imena, gotovo mu se izliše iz pera – ali peta (a akrostih koji daje njegovo ime obavezivao je na petu strofu - jer u protivnom bi bilo više nego očigledno da je od pete strofe odustao zbog nedostatka inspiracije) mu nikako nije polazila za rukom. Probavao je ovako i onako – ali kad ne ide ne ide. Iznerviran, izgubi nadu - i uputi se kući na večeru uoči posta. Kako ovaj izađe – Ribi Avraham se stvori viš' njegovog pisanija. Uze *pijut*, pročita ga – i u trenu, bez veće muke, dodade strofu koja je nedostajala. Kasnije, malo uoči večernje molitve, kada

¹⁶ Hebrejski: *Yom ha-Kipurim* – Dan od Pomirenja, deseti dan mjeseca *Tišrija*, dan posta i pojedinačnog i narodnog samoispitivanja.

¹⁷ Hebrejski: *pijut* - sinagogalna himna.

se Rabi Jehuda vratio u hram – imao je šta vidjeti. Na njegovom stoliću stajao je *pijut* sa završenom petom strofom koja ne samo da se uklapala u ostatak pjesme rimom i metrikom – nego i idejom i porukom. Zaprepašten, Rabi Jehuda se počeo raspitivati ko je dirao njegove spise. Odgovoriše mu: *niko, samo je tvoj učenik nešto preturao okolo*. Rabi Jehuda pristupi siromašnom neznancu riječima:

- *Ti si Ribi Avraham Ibn Ezra, zar ne?*
- *Kako si znao?* - upita postidjeni Ribi Avraham.
- *Lako, odgovori Rabi Jehuda, osim mene u cijeloj Španiji ima samo jedan čovjek koji ovako vlada pjesmom – Ribi Avraham Ibn Ezra.*

I tako se Ribi Avraham oženio kćerkom Rabi Jehude na opštu sreću i zadovoljstvo.

Kako molitva, sadaka i dobro srce produžavaju život, spašavaju od kazne i donose nagradu

Vele da je jednom bio nekakav vezir koji Jevreje nije mogao okom vidjeti. Posebno mu je bilo oči što je sultanov lični ljekar bio Jevrejin. Svaki put kad bi vezir skovao kakav pakleni plan kako da naudi Jevrejima, taman kad bi uspio privoljeti sultana da odobri njegov naum – uvijek bi se umiješao rečeni ljekar koji bi sultanu pokazao da ni pravda ni interes Carstva ne zahtijevaju mjere koje je predlagao vezir – te bi iste bile ukinute. Vezir je znao da starog ljekara koji se prilično teško kretao na dvor uvijek dovodi jedinac sin - koji je, nikada ne znajući koliko će očeva posjeta dvoru trajati, obično oca čekao u vrtu, ljuljajući se nad nekom knjigom – te odluči da se osveti ocu tako što bi smakao mladića.

Iz dana u dan vezir je razmišljao kako da svoj naum sprovede u djelo. Ostali lični neprijatelji, kao i ostatak jevrejske populacije Carstva za njega kao da su prestali da postoje, njegov jedini cilj bio je smaknuti mladića kako bi uništio morskog sultanovog savjetnika. Pokazalo se da naum neće biti lak za sprovođenje, iz jednostavnog razloga što mladić gotovo nikada nije napuštao roditeljski dom.

Jednom prilikom kad je stari ljekar žurno doveden na dvor zbog pogoršanog stanja sultanije majke, vezir se učini da je kucnuo trenutak obračuna. Bilo mu je jasno da će ljekarova posjeta potrajati dovoljno dugo da lakovjerno i

neiskusnog mladića namami u stupicu. Carskom pekaru, ličnom prijatelju koji je često obavljao za njega prljave poslove on posla sljedeću poruku: *Razgori peć i pobrini se da budeš sam, za sat vremena stići će k tebi jedan mladić u uglednu odjelu i tražiće da mu hitno pripremiš prepečen somun sa zatarom¹⁸ i maslinovim uljem, baci ga u užarenu peć – i ne govori nikom ni riječi.* Nakon što je povjerljivim kanalom poslao rečenu poruku, on se uputi ka vrtu u kome je sjedio mladić i reče mu da mu je otac zapovjedio da iz istih stopa ode k carskom pekaru i donese prepečen somun sa *zatarom* i maslinovim uljem. Mladić, ne sumnjajući ništa, uputi se žurnim korakom ka carskom pekaru - no, kako je da bi stigao do istoga morao izaći na kapiju, preći ulicu i ući na drugu kapiju – u tih nekoliko trenutaka koliko se zatekao na ulici presrete ga Jevrejini koji je istrčao iz obližnje sinagoge tražeći desetog za *minjan*.¹⁹ Mladić odbi da se pridruži *minjanu* pod izlikom da je spriječen carskom zapovijeđu, ali ga starac prostrijeli pogledom koji kao da je govorio *‘teško onima koji ostavljaju zapovijed Cara nad Carevima da bi udovoljili smrtnim vladarima’* te se mladić povinova starčevoj karizmi, nadajući se da se njegovo zakašnjenje neće primijetiti. – No, ‘k’o za đavola’ molitva se oteže, te umjesto predviđenih pet minuta potraja dobrih dvadesetak. Kako se svo vrijeme nije pojavio nijedan novi molitelj – mladić morade ostati prisutan da ne bi vlastitim odlaskom razvrgnuo *minjan* i onemogućio javnu molitvu.

Vezir koji je bio siguran da je njegova zapovijed već izvršena, ne mogavši dočekati da dobre vijesti dođu do njega – uputi se glavom i bradom u carsku pekaru. Isprva

¹⁸ istočnjački začim.

¹⁹ Hebrejski: *minyán* - kvorum od deset muškaraca neophodan za javnu molitvu.

se začudi kad vidje da glavni pekar nije u pekari - te upita jedinog prisutnog radnika da li je zapovijed o somunu sa *zatarom* i maslinovim uljem došla do pekara. Radnik kome je glavni pekar (koji se mudro povukao ne želeći lično prljati ruke krvlju ugledno obučenog mladića - ali ne želeći ni propustiti priliku da ispuni vezirevu naredbu) zapovjedio da onog ko zatraži u carevo ime takav i takav somun s tim i tim baci u užarenu peć, odmjeri vezira od glave do pete – pa kad vidje njegovo ugledno odijelo shvati da ne može biti greške – pred njim je stajao čovjek čiju smrt je toliko želio vezir. Preduzumljiv kakav je bio, a sve zamišljajući masnu vezirevu nagradu koju će glavni pekar morati podijeliti s njim, odalami vezira pekarskom lopatom i ugura ga u razgorjelu furunu u svega nekoliko trenutaka. Nije on ni završio sa vezirom – a u to na zakračunata vrata carske pekare zalupa zadihani mladić tražeći da mu hitno, po carskom nalogu, dadnu prepečen somun sa *zatarom* i maslinovim uljem. Radnik, isprva pomisli da je možda vezir imao na umu riješiti se na isti način dvaju neprijatelja u isti dan – ali, ne htjevši rizikovati, uruči mladiću što je i tražio – i pusti ga da ode, znajući da ga vezir uvijek može ponovo poslati ako se ispostavi da je i ovoga trebalo otpremiti na bolji svijet.

Mladić se vrati u dvor upravo u trenutku kad mu je otac izlazio iz sultanijinih odaja. Bez riječi mu pruži vruć somun koji je nosio, očekujući grdnju zbog zakašnjenja. Ocu jedino nije bilo jasno kako je sin mogao znati šta mu se u tom trenutku najviše jelo, ali ga ne upita ništa – jer je već odavno sumnjao da mu je sin pretjeranim učenjem otklonio prepreku koja većinu ljudi dijeli od moći zapretanih u svakom od nas.

I tako se sve završilo sretno, izuzimajući vezira kog je snašlo ono što je i zaslužio – a zbog čijeg su iznenadnog i

ničim objašnjivog nestanka iskreno žalili jedino carski pekar i njegov pomoćnik.

Svaki put kad čujem ovu priču, a čuo sam je mnogo puta, zapitam se a ko je onda nama prenio šta se s vezirom desilo. Prije nekoliko nedelja imao sam priliku čuti ovu priču iz usta starijeg jerusalimskog Sefarda vrsnog poznavaoća sefardske narodne priče – pa iskoristih priliku i postavih mu pitanje koje me je toliko vremena mučilo.

- *Elijau a-Navi*²⁰ – odgovori starac ‘k’o iz topa’ – *zar nisi ukopč’o da je onaj starac koji je mladića uvratio na molitvu bio Elijau a-Navi, e pa on je kasnije svima ispričao šta se desilo.*

Zadivljen, kako njegovim istovremenim odgovorom - tako i vlastitom nesposobnošću da sam uvidim tako jednostavnu činjenicu, htjedoh upitati još nešto – ali me starac prekide riječima:

- *To je isto kao kad je ona trudnica trebala umrijet’ na porodu zbog grijehova koje je stigla pogriješiti za sve dane života, pa to čuo Elijau a-Navi, pa se sažali na nju – te pohita da pred nebom dokaže da ni ona nije tako loša da ne zaslužuje još jednu priliku. Šta će i kako će buenu di mestru navi,²¹ on joj zalupa na avlijska vrata. Ona, sve onako u devetom mjesecu siđe niz basamake i otvori mu – a on joj reče da je siromah i da nema para. Ona se, sve othukujući, uspe uz basamake, uze koji dinar - i donose mu na kapiju. Onda se prorok preobuče u drugog prosjaka*

²⁰ Hebrejski: *Eliyahu ha-navi* – Prorok Ilija, za koga narod vjeruje da, budući da nikad nije umro, obilazi svijet i pomaže one Jevreje koji to održavanjem Božijih zapovjesti i zaslužuju.

²¹ Ladino: *buenu di mestru navi* - dobri naš prorok.

koji joj opet zalupa i kaza joj da nema šta obuć'. Ona, jadna, opet uz basamake, niz basamake – te donese iznošeno muževljevo odijelo. Tu se prorok preobrati i treći put, te joj opet zakuca na vrata – ovaj put k'o gladan prosjak – a ona, pravednica, ni da se nasekira ni da zagalami – nego uz basamake, niz basamake i donese mu lijepo upakovanu vlastitu večeru za kojom ju je i prošla volja. Vidješe na nebu njenu samopregornost i požrtvovanost - pa joj oprostije.

- *Blago, rekoh, njima u onaj vakat kad su se proroci zahmetili da ljude vrata na pravi put.*
- *Ne bi' se ja nikad kladio – reče mi starac mrtvo ozbiljno – 'ajd znaj da prvi siromah koji ti sutra dođe na vrata nije baš Elijau a-Navi koji je došao da te dometanjem zasluga spasi od već dosuđene kazne.*

I što jest jest – 'ajd znaj.

Kako Bog nikad ne odbija dobro srce

U jednoj zabitj kasabi ogromnog Otomanskog Carstva živjela je i mala jevrejska zajednica, siromašna kao i kasaba u kojoj je našla utočište. Rabin koji je vodio zajednicu uvijek je u svojim propovijedima nastojao podvući kako Božje misli nisu naše misli – i kako na nebu ono što nama izgleda važno može biti sasvim nevažno – dok ono na šta mi ne obraćamo pažnju može biti upravo najvažnija stvar na svijetu. Želeći vaspitati svoju pastvu u pravim vrijednostima *Tore*, a istovremeno želeći im pružiti i utjehu u njihovoj bijedi i siromaštvu – rabin je stalno podvlačio kako na nebu ne gledaju na količinu (jer sve je i onako vlasništvo Tvorca) prinosa - nego na čistoću srca i namjere prinositelja. Podvlačio je kako je sam biblijski Kralj David koji je bio moćan vladar nije molio od Boga da mu podari moć, slavu, bogatstvo, nove provincije i robove – nego samo srce čisto i duh prav – kao što stoji zapisano u Psalmu pedeset i prvome: *‘Srce čisto stvori mi Bože, i duh prav obnovi u utrobi mojoj’*. Iz Subote u Subotu rabin je ponavljao stihove pedeset i prvog Psalma po kojima je *‘žrtva Bogu duh skrušen’* – a *‘srce slomljeno i potišteno Bog ne odbacuje’*.

Među vjernicima koji su prisustvovali subotnjim propovijedima nalazio se i Mušon, stariji prostodušni i siromašni Jevrejin koji je ženu i tri neudate kćeri izdržavao hamalskim radom. Oduvijek je Mušon osjećao potrebu da nešto učini za Boga, nešto veliko poput onih časnih muževa iz Biblije o kojima je slušao i čitao – ali

znao je Mušon da priliku za takvo što neće imati. Ne on, i ne ovdje. Na koncu, ko je bio Mušon – najobičniji hamal,²² a i ko je vidio da se takva junaštva i bogougodni podvizi dešavaju u tamo nekoj Bosni. Takve su stvari dešavale u bolja vremena, boljim ljudima i na boljim mjestima. – On, Mušon nije imao sreće, rodio se kao niko i ništa i kao takav će i umrijeti. Nije se radilo o tome da je Mušon bio častohlepan i da je htio ovjekovječiti vlastito ime. - Naprotiv, bio je spreman na potpunu anonimnost. Njegovo djelo trebalo je samo da bude iskaz njegove snažne vjere i njegove ogromne ljubavi za Onog koji nas je posvetio svojim zapovijedima i dao nam *Toru*.

Tako je mislio naš dobri Mušon i takve je misli teglio sa svojim sepetom uzbrdo i nizbrdo, iz godine u godinu – a onda je odnedavno *haham* počeo govoriti o tome kako Bog ne zahtijeva ništa drugo nego srce, i kako je žrtva Bogu čisto srce, i kako takvu žrtvu Bog ne odbija – i tračak nade ozari Mušonovo lice. Nije sve izgubljeno, mislio je, niti je sve uzalud. Moguće je učiniti nešto što Bog cijeni. Samo... gdje da siroti Mušon koji ni Subotom nije jeo mesa nađe srce? Gdje da namakne pare da kupi čisto srce, bez loja, dobro srce, srce kakvo Bog voli? Ali, vrijedilo je pokušati, stoga se Mušon prihvati posla s novom snagom. Revnost koja je izbijala iz njegovih očiju i obnovljena snaga već ostarjelog hamala kao da su imali neku magičnu moć – i, malo po malo, počеше padati novi poslovi. U petak, uoči Subote, Mušon po ko zna koji puta prebroji sedmični utržak – pa uvidjevši da se nije prevario u računu – nego da je suma dostajala i za tekuće troškove i za kupovinu srca, sav ozaren otrča obrednom koljaču od kog zatraži da mu zapakuje jedno dobro i čisto srce bez loja s kojim, onda, otrča u sinagogu i, u trenutku kad je

²² Turski: *hamal* – nosač.

poslužitelj sinagoge izašao da sapere sinagogalno dvorište, otvori vrata *Ehala*²³ i položi svoje srce, poklonivši se duboko do zemlje.

Nakon što se Mušon neprimjetno iskrao iz sinagoge, Lijačo, poslužitelj koji je jedini bio siromašniji i od samog Mušona uđe da pripremi svitak za sutrašnje čitanje – pa kad u *Ehalu* nađe zapakovano srce suze mu navriješe na oči. Ko je rekao da Bog ne čuje molitve? Evo nekoliko mjeseci kako mu žena dosađuje prigovorima kako djeca i ne znaju šta je *Šabat*, kako nikad mesa nisu okusila – i evo dobri Bog je čuo njegove molitve i učinio mu očigledno čudo.

U dva je doma te Subote vladala posebna atmosfera, u Lijačovom zbog nezaslužene nagrade – a u Mušonovom zbog konačno utažene revnosti. Jedino što je pomučivalo Mušonovu radost bila je sumnja da bi njegova žrtva mogla biti odbijena. Sutradan, kada je prilikom javne službe otvoren *Ehal* da bi se izvadilo svitak *Tore*, Mušonu stade srce, ispinjao se na prste da vidi šta je bilo s njegovom žrtvom – pa kad uvidje da je zamotuljka nestalo shvati da mu žrtva je prihvaćena. *Haham* je bio u pravu, dobro i čisto srce Bog ne odbija. Htio je da poleti. Mislio je da će se u svakom trenutku odvojiti od zemlje. Sreća koja ga je ispunila vrijedila je svog njegovog do tadanjeg života. Vrijedilo je živjeti da se ovo doživi – hej, prihvaćena žrtva, i to od Boga lično.

Iz petka u petak Mušon je u sinagogu donosio po srce - sve u zavisnosti od nafake – nekad deblje, nekad tanje,

²³ Hebrejski: *Hehal* - Ormar Svetinje u kom se čuvaju svici *Tore*.

nekad veće, nekad manje, nekad cijelo, nekad samo pola. Iz Subote u Subotu obje su porodice bivale sve srećnije.

Jednog petka popodne rabin se zadržao u sinagogi pripremajući sutrašnje čitanje *Tore* koje je bilo posebno teško. Mušon za koga je donošenje srca u *Ehal* već bila rutina, utrča u sinagogu – i, ne okrenuvši se da provjeri da li ga neko vidi, otvori vrata *Ehala* i stavi zamotuljak koji je donio. Rabin je, zatečen, netremice i u čudu posmatrao Mušona koji je na španskom izgovarao molitvu koju je s vremenom sročio za ovu priliku:

- *Bože moj i Bože otaca mojih, evo ti prinosisim čisto i dobro srce kao što voliš, molim te nemoj odbiti žrtve sluge svojega, i sjeti se naroda svojega Izraela na dobro mir i spasenje.*

Prinositi žrtvu izvan još neobnovljenog Hrama u Jerusalimu je prestup zakona kakav se ne može tolerisati. Stoga *haham* skoči na noge da izbaci Mušona i njegovu žrtvu iz sinagoge i ponovo ustanovi zakon i red. Upravo u trenutku kada je *haham* zaustio da Mušonu očita bukvicu i da mu kaže da je pogrešno shvatio, da se radi o srcu, o duši, o mislima i osjećanjima svakog pojedinca – a ne o najobičnijem komadu mesa, da je svojim djelom samo uvrijedio Boga i ogriješio se o zakon i slično – baš u tom trenutku stupi u sinagogu dostojanstven starac duge i kao snijeg bijele brade koji zatraži da nasamo razgovara sa *hahamom*. Kad se obojica nađu u avliji sinagoge, starac reče ovako:

- *Ne dirajte naroda mojega Izraela, ovaj siromah u svojoj revnosti izdržava još jednu porodicu i gradi sebi vječni i nepropadljivi*

dom u svijetu koji dolazi, da je u vođa naroda ovog revnosti, duha i vjere koliko u naroda već bi se odavno ugodni miris žrtava dizao sa oltara mojega u Jerusalimu.

Haham uvidje da onaj koji govori s njim nije niko drugi do *Elijau a-Navi*,²⁴ za koga Biblija veli da je svojevremeno i sam prinio žrtvu izvan Hrama da bi dao narodu priliku da uvidi čiji će žrtvu Bog prihvatiti – njegovu ili onu lažnih proroka mnogobožackog kulta, te promislivši o svemu uvidje da zakon i formalizam nisu isto – a da revnost izvire upravo iz skrušenog duha i slomljenog i potištenog srca o kome je upravo on propovijedao dok ljudi nisu uzeli njegove riječi ozbiljnije nego što ih je uzimao on sam.

²⁴ Hebrejski: *Eliyahu ha-navi* – Prorok Ilija.

Zlatni topuz

Bio jednom jedan kralj vrlo mudar, vrlo moćan i vrlo bogat koji vladaše kraljevstvom toliko velikim da je trebalo sto godina da bi se došlo s jednog njegovog kraja na drugi. U jednom tako velikom kraljevstvu moralo je biti i zločinaca, haramija i lopova – ali dobri kralj ne htjede da se pomiri s činjenicom da i u najboljim kraljevstvima na svijetu uvijek postoje pojedinci velikih želja a male sklonosti ka radu, koji posišu za tuđim – nego odluči da učini sve kako bi iz njegovog kraljevstva posve nestalo prestupnika. No, donijeti odluku bilo je jedno – a sprovesti je nešto sasvim drugo. Uostalom, kako uopšte otkriti sve bezakonike, okupiti ih i pohvatati? Nakon dugog razmišljanja kralju pade na um da bi, umjesto da ih traži jednog po jednog, najbolje bi bilo kada bi se svi bezakonici pojavili u kraljevskoj palati sami od sebe i zajedno. Jedan od kraljevih savjetnika predloži sljedeće rješenje:

“Svi znamo da se lopovi odlikuju dvjema stvarima: lažju i željom za bogatstvom bez rada – stoga sam mišljenja da je najbolje da kralj proglasi takmičenje u laganju s vrlo visokom nagradom za onoga ko bi uspio sročiti priču koja nikako, ama baš nikako, ne bi mogla biti istinita. Istovremeno, oni čija priča bi se mogla protumačiti kao istinita neka budu smaknuti zbog dosađivanja kralju.”

Kralju se predlog dopade veoma, i on naredi da se po svom njegovom kraljevstvu proglasi da se tog i tog dana

na dvoru održava opšte nadmetanje u laganju – te da će pobjednik koji ispriča potpuno neodrživu priču biti nagrađen zlatnim topuzom – dok će oni čija priča bi se mogla protumačiti kao istinita biti smaknuti.

Čuvši carski proglas svi se neradnici, dangube, kradljivci i drugi bezakonici kraljevstva obradovaše velikom radošću. Evo prilike da čovjek bez velike muke postane bogat; a ko umije lagati, petljati i izmišljati kao ja - mislili su svaki za sebe, hrupeći ka dvoru - ne znajući, jadni, da je kralj postavio kraj sebe jednog starca kome je zapovjedio da kako ko od lopova ispriča svoju priču, odmah, počne odobravati govoreći: *“tačno, tačno, tako je uistinu bilo – ja se sjećam...”*

I tako svi bezakonici dođoše kralju na noge sami od sebe. Ulazili su u palatu jedan po jedan – da iz nje nikad ne izađu – jer starac, po kraljevskom nalogu, jednako odobravaše govoreći: *“Da, da, uistinu je tako bilo...”* ili *“Jeste sjećam se, to se desilo...”* – te kralj naređivaše da bezakonike smaknu jednog po jednog.

U onom kraljevstvu življaše jedan siromašni Jevrej kome se, radi velike muke u kojoj je živjela njegova porodica, nije više mililo živjeti. To, naravno, ne znači da se rečeni, *londji di muzotrus*²⁵ Jevrejin odao laganju ili krađi – naprotiv: radilo se o poštenom čovjeku koji se bojao Boga i koji je držao Njegove zapovjedi. Kad ovaj siromah ču kraljevski proglas obradova se veoma – pa se i sam uputi dvoru, razmišljajući u sebi ovako: *“Dao Bog pa nađem riječi koje će se dopasti kralju i dobijem taj zlatni topuz – daću ćerkama miraz da konačno nađu svoju sreću, sebi i ženi kupiću malo imanje – a ostalo ću podjeliti sirotinji – jer valja misliti i na svijet koji dolazi.”*

²⁵ Ladino: *londji di muzotrus* - daleko bilo.

Kad je došao red na njega, on stupi pred kralja i poče kazivati svoju priču koja, budući da se nije radilo o lažovu od zanata, nije zvučala nimalo nevjerovatno – ali nije uzalud pisano: *'Čovjek sprema srce - ali je od Gospoda šta će jezik govoriti'*²⁶ – dobri Bog kome je siromah čitavog svog života služio u čistoti srca, stavi mu u usta čudnovatu dosjetku koja iznenadi sve prisutne – a najviše samog siromaška:

“Uzvišeni kralju, kao što ti je dobro poznato moj pokojni otac, neka mu se Bog smiluje, i tvoj pokojni otac, neka mu duša počiva u miru, bili su vrlo vrlo bliski prijatelji. Elem, moj otac je bio neizmjereno bogat – dok je tvoj otac bio siromašniji od mene danas. Jednog dana tvoj otac, siromah, dođe kod mog oca, bogataša, s molbom da mu ovaj pozajmi malo para. Bogatom kakav je bio, mom se ocu ne učini pretjeranim da mu posudi kola puna dukata... Otad je prošlo mnogo vremena, mi smo osiromašili – a vi ste se uzdigli – pa sam mislio, ako je sve ovako kao što ja velim... da mi lijepo vratiš dug – a ako li nije... da mi daš nagradu pa da ja idem.”

Dvoranom zavlada tišina, sve oči bjehu uperene ka kralju u očekivanju njegovog odgovora. Poslije kraćeg razmišljanja mudri kralj poče ovako odgovarati Jevrejinu: *“Sine Boga Živoga! Istinu si rekao, vas Biblija, u koju i mi vjerujemo, naziva sinovima Božijim, djecom Božijom. U poređenju sa takvim moćnim Ocem – moj otac koji ne bješe nego kralj od krvi i mesa - uistinu i nije nego siromašak kao ti. A što reče da je tvoj Otac posudio mom ocu kola dukata – i to je tačno – jer sve što imamo na ovom svijetu posuđeno je od Boga...”*

²⁶ Priče Solomonove 16:1.

Isprva iznenađen prefinjenošću vlastite priče – a sada zaprepašten kraljevim tumačenjem koje je “pokazivalo” istinost njegovih riječi, dobri Jevrejin počeo strahovati od kraljeve konačne presude... Kralj je, međutim, već odavno uvidio da pred njim stoji stvarni siromah – a ne lopov i probisvijet – pa, ne htijući grijeha na dušu – a i raspoložen radi opšteg uspjeha njegova nauma, presudi ovako:

“A što reče da si došao da ti damo natrag ono što je tvoj Otac posudio mom - kola dukata – vratiću ti pošteno. - A budući da u tvojoj jednostavnosti nisi mogao ni pretpostaviti da je sve bilo ovako kako ti rekoš – nego si uistinu vjerovao da se radi o izmišljenoj priči – daću ti i zlatni topuz.”

To rekavši, kralj se diže i dostojanstveno napusti dvoranu, ispraćen pogledima dvorana koji se neskriveno divljahu njegovoj mudrosti i plemenitosti – dok siromašni Jevrejin zahvaljivaše Kralju svih Kraljeva i gospodaru svih obrata, koji čini čuda onima koji ga se boje i zapovijesti Njegove države.

Isti jezik - a ne razumiju se

Još u vrijeme učitelja *Mišne*, dakle u prvom i drugom vijeku nove ere, govorni jezik u zemlji Izraela bio je aramejski. Hebrejski su znali govoriti samo oni učeniji – dok je većina prostog naroda (zahvaljujući, između ostalog, i sličnosti između klasičnog hebrejskog i govornog aramejskog) posjedovala pasivno poznavanje hebrejskog jezika koje im je dostajalo za snalaženje u svetim tekstovima i razumijevanje istih, kao i za učešće u sinagoyalnoj liturgiji koja je, i onda kao i danas, bila mahom na hebrejskom jeziku.

Po propasti II Hrama, 69. godine nove ere - a posebno poslije niza u krvi ugušenih judejskih ustanaka protiv rimskih zavojevača, postade neizmjereno teško učiti i obdržavati *Toru* u zemlji Izraela. Kako je sunce učenja u Izraelu polako zalazilo - tako se, polako, dizalo sunce Vavilona, novog centra jevrejskog života i učenja, u kome su se potomcima izgnanika iz vremena razorenja I Hrama, sada pridružili i novi bjegunci.

I u Vavilonu, kao i u Izraelu, govorni jezik bio je aramejski – ali, dok se u Vavilonu govorilo istočnim dijalektom ovog jezika - dotle se u Izraelu govorila njegova zapadna varijanta. Kako je migracija u oba pravca bila česta (mnogi su, trbuhom za kruhom, odlazili iz Izraela u mirni i prosperitetni Vavilon - dok su drugi, vučeni idealima, napuštali Vavilon hrleći zemlji Izraela) često se dešavalo da judejske pridošlice u Vavilonu, “zahvaljujući” pogrešnom razumijevanju lokalnog

dijalekta, budu dovedeni u smiješnu situaciju. Isto se dešavalo i vavilonskim pridošlicama u Judeji.

Vavilonski Talmud, u traktatu *Nedarim*²⁷ 66b bilježi priču o Jevrejину koji se iz Vavilona vratio u zemlju otaca, gdje se oženio i osnovao dom.

Jednog dana, prije no što će krenuti na posao, on kaza ženi da mu skuha dvije *talafe* (kravlje noge). No, kako se u izraelskom dijalektu aramejskog uobičajilo gutanje grlenog slova 'h', čime se izgubila svaka razlika između riječi *talafe* (kravlje noge) i *talafhe* (leća), ovaj dijalekat je za označavanje kravljih nogu pronašao drugu riječ, dok je riječ *talaf(h)e* dobila samo jedno značenje: leća. – Te, tako, žena onog došljaka (istina pomalo začuđena muževljevim prohtjevima) skuha dva zrna leće sa kojima to veče dočeka muža.

Ovaj, opet, kada se vrativši s posla zatekao ženu kako ga čeka s večerom od dva kuhana zrna leće – ne samo da nije shvatio da su poručene kravlje noge u riječniku njegove žene značile leću – nego mu nikako nije bilo jasno zašto ova čudna žena kojom se oženio (ako već štedi na mesu) makar leću nije u stanju napraviti u nekoj normalnoj količini.

Sutradan, krenuvši na posao, on, aludirajući na sinoćnju obilnu večeru, naloži ženi da za večeras pripremi mjeru leće. U Vavilonu riječ mjera mogla je označavati konkretnu količinu, jednako kao što je mogla značiti mnogo ili puno (kao kod nas 'milion puta sam ti rekao'). Kako je u Izraelu riječ imala samo redovno značenje – tako ona jadna žena, uviđajući i sama da se udala za čudaka bez osjećaja za mjeru, poče kuhati i kuhati i kuhati – dok do večeri ne skuha čitavu mjeru leće.

²⁷ Hebrejski: *Nedarim* – Zavjeti.

Te večeri muž uvidje da se oženio kapricioznom ženom koja je namjerno izvrtala svaki njegov nalog. Nije mu trebalo mnogo da “shvati” kako su radnje njegove žene bile ciljane i namjerne. U svojoj uobrazilji on počeo optuživati ženu da je odlučila da ga navede da na rastavu – i to na takav način koji bi njega obavezivao da joj isplati sve obaveze preuzete bračnim ugovorom. Naime, ako muž ženu otjera iz bijesa ili kaprica dužan je platiti joj iznos za izdržavanje predviđen bračnim ugovorom. Istovremeno, ako bi žena odbila da vrši svoje ugovorom preuzete obaveze, muž je mogao zahtijevati rastavu bez obaveze plaćanja iznosa za izdržavanje.

Našem junaku postade jasno da je žena namjerno izvršavala obrnut smisao njegovih riječi kako bi sutra na sudu mogla tvrditi da je sve u svemu samo slušala njegove naloge – a da ih je on namjerno formulisao dvoznačno kako bi uvijek mogao tvrditi da je imao na umu suprotno od onog što je ona već uradila.

Dok u Vavilonu onog vremena ovakva uvidurma nije bila nemoguća, pripisati jednostavnoj Izraelki tako promišljeno ponašanje nije nikako moglo odgovarati istini.

No, naš junak koji to još nije znao, odluči da će ubuduće koristiti samo jednoznačne riječi kako bi izbjegao ženino kinjenje.

Nekoliko dana po ovoj odluci muž se uželi lubenice – pa, krećući na posao, naloži ženi da kupi dvije lubenice. - No, kao za đavola, od svih mogućih riječi kojima je mogao nazvati lubenice (u aramejskom ima bar pet izraza kojim se označava ovo povrće) – on se odluči upravo na izraz *busine* kojim su se u Izraelu prvenstveno označavale svijeeće (tačnije, keramičke posude u koje se stavljalo ulje i fitilj) koje su oblikom podsjećale na lubenicu. Kada se u rano poslijepodne vratio kući nošen željom da naporan ljetni dan zaslađi hladnom lubenicom, i kada uvidje da ga je žena opet izigrala – on joj povišenim glasom naredi da

svijeće koje je kupila razbije *al reša debaba* – “vratima o glavu” (u vavilonskom aramejskom tako se nazivao visoki kameni prag tipičan za vavilonske kuće).

Kako u Zemlji Izraela takvih pragova uopće nije bilo jedna žena riječ *baba* shvati kao vlastito ime – te se, ponijevši u rukama svijeće, uputi pravo u zbornicu vrhovnog suda. Čuvari suda koji su stajali pred vratima skromne dvorane u kojoj je zasjedao visoki rabinski sud, vidjevši ženu sa svijećama u rukama zaključiše da dotična sigurno ima neko pravno pitanje koje se tiče propisa o paljenju subotnjih svijeća – te je, ništa je i ne pitajući, propustiše. Žena, vidno uzbuđena i dobro prepadnuta, s vrata baci jednu, a potom i drugu svijeću u pravcu glave predsjedavajućeg *Sanhedrina*, Rabi Babe ben Bute. Prostorijom zavlada tišina. Baba, kako su Rabi Babu ben Butu (poznatog po izuzetnoj skromnosti) od milja skraćeno zvali u cijelom Izraelu, mirno obrisa ulje s kose – pa upita već vidno uplašenu ženu:

Kojim dobrom dobra ženo?

Na šta ona odgovori: *Nište me ne pitaj, učitelju, tako mi je rekao muž.*

Iz njenog pripovjedaanja Rabi Baba ben Buta (koji je dijalektskim razlikama vladao mnogo bolje od jednostavne žene i njenog muža) uvidje kroz kakve su nesporazume prošli ovi supružnici zbog razlika u dijalektima kojima su se služili. Pohvalivši pred prisutnima ženinu spremnost da poslušna muža čak i kad nije razumjela njegove razloge on je blagoslovi ovim riječima: *Radila si ono što ti je rekao muž – neka bi ti Svemogući dao dva sina kao što sam ja.* Kada su mužu, sutradan, ispričali šta je njegova žena učinila njega radi, i kako je na to reagovao sam predsjednik Vrhovnog Suda – on shvati da su mjerila Zemlje Izraela drugačija no ona s kojima je došao.

Nije lako shvatiti proroke

Budući da je prema biblijskom izvještaju *Elijau a-Navi*,²⁸ u vatrenim kočijama uzet na nebo - narod vjeruje da prorok nije doživio tjelesnu smrt – nego i dan danas obilazi svijet, ispravljajući nepravdu i pomažući one koji to obdržavanjem Božijih zapovijesti i zaslužuju. Po narodnom vjerovanju ova je uloga Proroku dodijeljena sve do dolaska Mesije koji će jednom zauvijek uspostaviti pravedno društvo, i čija će pravedna vladavina konačno osujetiti pokušaje naroda da vladaju jedni drugima. Do tada, međutim, u svijetu kakav je sada, neophodan je neko poput Elijaua ko će ispravljati sitne i male nepravde. Posljednji Elijauov zadatak biće najavljivanje Mesije i njegovog Carstva. Tek tada će se stari prorok moći povući da uživa u zasluženju nagradi. Kako se Elijauov zadatak, zahvaljujući opšteljudskoj nespemnosti da se božanski naum sprovede u djelo, odužio – po koji put bi se desilo i da prorok uzme sa sobom nekog od učenih i dobrih ljudi ne bi li mu pravio društvo na njegovom zadatku. Jedanput je Prorok prisustvovao propovjedi koju je držao Rabi Jeošua prije nego što se proćuo po cijelom svijetu zbog svoje mudrosti i ućnosti. Proroku se mladić dopao – i on mu ponudi da mu se pridruži na određeno vrijeme – što je mladić s oduševljenjem prihvatio.

²⁸ Hebrejski: *Eliyahu ha-Navi* – Prorok Ilija.

Prvog dana Rabi Jošuinog šegrtovanja kod proroka njih se dvojica zatekoše u jednom malom mjestu u kome čak nije bilo ni prenoćišta – jer kome bi uopšte (osim onih koji su se tu rodili) palo na pamet da poželi prenoćiti u tom mjestašcetu. Po *mezuzi* pričvršćenoj na vrata prepoznaše jednu jevrejsku kuću – pa pokucaše na vrata. Otvori im sitna srednjovječna žena – koja se, ugledavši strance na kućnom pragu u ovaj pozni čas (očekivala je muža koji se svakog trena trebao vratiti sa rada), za trenutak zbuni – da bi odmah potom širom otvorila vrata i pozvala strance da uđu. Prorok i njegov šegrt udoše – ali žena ne zatvori za njima vrata, pridržavajući se pravila po kome je ženi zabranjeno boraviti sa tuđim muškarcima u zatvorenom prostoru. Ženina revnost, odmah, izmami osmjeh na prorokovu licu – i on je zapita: *Dobra Jevrejko, imaš li čime ponuditi namjernike?* Rabi Jeošua ne mogaše da se ne začudi prorokovoj nametljivosti. Prvo, bilo je očigledno da su domaćini bili siromašni i da su jedva sastavljali kraj s krajem. Drugo, učeniku se činilo da nije ispravno tražiti išta od žene prije nego se muž vrati kući. No, kako se carska ne poriče – Rabi Jeošua ne reče ništa.

Žena im, bez oklijevanja pokaza na sto koji je postavila sebi i mužu. Količina hrane na stolu jedva je dostajala za njih dvoje – i Rabi Jeošua je bio siguran da će Prorok odbiti da pojede njihovu sirotinju. No, Elijau sjede za sto i poče se zalagati velikim zalogajima, mljackajući tako da je Rabi Jeošui bilo neugodno. Nakon što je pojeo obje porcije, on upita ženu gdje bi se namjernici mogli odmoriti – a ona mu, gledajući ga duboko u oči, i ne odgovarajući riječima – pokaza na sobu s jedinim krevetom koji su imali. Prorok se raspriem i leže kao da je to najuobičajenija stvar na svijetu – a Rabi Jeošua izađe u dvorište vidno potresen prorokovom bezobzirnošću. U to dođe i muž – pa kad mu žena reče da ne samo da je ostao bez večere koju je dala nekim strancima – nego da jedan

od tih stranaca leži u njihovom krevetu – a da će oni morati spavati na podu, on počne galamiti – ali mu ona rukom zatvori usta, šapćući mu na uho: *Neka, pusti, i mi smo se stisli – pa nemamo ni ono što imamo... otkako je ovaj čovjek ušao u kuću – ja osjećam kao da se neki čvor negdje duboko u meni razvezao, i kao da... kao da nisam više stisnuta, kao da se neko u meni ispravio... neću više da brinem – Bog je veliki – pa ako zna namać' svijetu da mu ništa ne fali – namaći će valjda i nama...*

Muž samo promrmlja nešto o ženskoj neuračunljivosti, leže na pod i zaspao.

Ujutru, kad su Prorok i njegov učenik napuštali par, dok se učenik mnogim riječima zahvaljivao i izvinjavao u ime obojice – Prorok reče samo jednu rečenicu: *Da Bog da vam do dvije godine u ovo doba cijela kuća bila ispreturana.* Muž zausti da odgovori drzniku – ali ga žena zaustavi stiskom ruke. Rabi Jeošua prebljedi – ali ne upita ništa ne htijući uvrijediti Proroka.

Potom dođoše u neki grad u kome je živio jedan bogataš poznat po svojoj škrtosti. Prorok se odmah uputi njegovom domu, ali bogataševe sluge su imale naređenje da svakog ko bi se usudio pokucati na bogataševa vrata tražeći milostinju otjeraju kletvama i prijetnjama. Prorok i učenik mu stadoše kružiti oko zida kojim je velika i prostrana kuća bila opasana. Kad nađoše mjesto na kome se zid bio naherio, prijeteći da padne – učenik pomisli da će Prorok iskoristiti to mjesto da prodre do bogataša i održi mu pridiku – ali, umjesto toga, Prorok se zagleda u zid koji se počeo ispravljati i učvršćivati. Učenik, zbunjen, i ovaj put očuta ne pitajući ništa.

Poslije toga dođoše u jednu siromašnu sinagogu u kojoj su ih lijepo primili, okrijepili i dali im popudbinu. Na

rastanku Prorok ih blagoslovi riječima: *Neka se jedan među vama izdigne nad ostalim.* Učenik zausti da kaže kako je prorok štedljiviji na blagoslovima koji ga ne koštaju ništa nego ovi ljudi sa hranom koje nisu imali u obilju – ali se, vidjevši prorokov prodorni pogled, predomisli i ne reče ništa.

Nakon toga stigoše u do mjesta u kom su živjeli neki siromašni odmetnici koji su tvrdili da su uzeli pravdu u svoje ruke – a zapravo su samo dodavali bezakonje na grijeh i so na ranu, prepuštajući se krađi, prevari i lopovluku. Iako ih ovi nisu nahranili i napojili kao oni prvi – prorok ih svejedno blagoslovi riječima: *Neka bi se svaki od vas uzdigao nad ostalim.*

Rabi Jeošua koji više nije mogao trpjeti Prorokove nepravde stade bježati od Proroka. Prorok pohita za njim – ali on sve više odmicaše. Kad ga je Prorok ipak stigao, Rabi Jeošua poče vikati na Proroka iza glasa, dajući tako oduška gnjevu koji se nakupio u proteklim danima: *Kakav si ti prorok i kakvi su tvoji aršini. Ti samo stvaraš veću nepravdu i pometnju. One dobre ljude kojima si oteo posljednji zalogaj iz usta prokle da im sve bude ispreturano. Bogatom zlikovcu besplatno izgradi zid učvršćavajući ga u njegovoj obijesti. Među dobrim siromasima blagoslovi jednoga – a među odmetnutim svijju. Gdje ti je tu pravda? Čiji si ti poslanik, i kojim ti aršinima mjeriš?*

Prorok, ni zbunjen ni uzbuđen, krenu da mu objašnjava abecedu proročkog pogleda:

Gledaj, Jeošua, sine moj, onaj par nije imao djece jer je ženi duša bila zapretana. Ja sam joj samo pomogao da razriješi svoj čvor, i poželio joj da im za dvije godine od

sad dijete koje toliko žele ispretura cijelu kuću. Što se tiče onog bogataša, zid njegovog vrta napravljen je na podzemnom trezoru jednog starog kralja. Da su krenuli popravljati onaj zid – vjerovatno bi otkrili ono blago. Učvršćivanjem zida ja sam samo htio osigurati da blago ne padne zlikovcu u ruke. Što se tiče siromaha i njihove sinagoge – ako se jedan izdigne nad njima, povešće i ostale – a gdje je jedna uspješna glava koja vodi – tamo je i opšti uspjeh. Odmetnicima sam, međutim, poželio mnogo glavešina - pa da se nikad ne slože i ne uspiju.

Rabi Jeošua shvati da iako Prorok ima pravo – on sam nikad neće moći posmatrati stvari iz tog ugla, te odluči da ostavi šegrtovanje kod proroka – opredijelivši se, ipak, za karijeru običnog *hahama* – a *Elijau a-Navi* po ko zna koji put ostade sam, čekajući učenika koji bi božansku mudrost pretpostavio ljudskoj.

II - Dohaluci –

ili

priče o Dohi

Kako se Đoha zamalo oženio

Đoha (sefardski pandan čuvenom Nasrudin hodži) je rano ostao siročće. Podigla ga je i odgojila *nona*²⁹ koja, nepristrasna taman kao i svaka nona, nikako nije htjela uvidjeti da joj je unuk “malo na svoju ruku” - nego ga je jednako nagovarala da se oženi, nadajući se potajno da će ga (kad već ništa drugo nije pomoglo) barem žena učiniti ozbiljnim. Razmatrajući stalno sa provodadžikama koja bi djevojka bila prava prilika za njenog unuka, stalno je dosađivala Đohi s novim prijedlozima. Jednog dana, ponovo obuzeta poletom, stade ga savjetovati:

“Gledaj, sine, niko nije vječan - pa ni nona. Sutra kad mene ne bude, ko će se o tebi brinuti? Nego, poslušaj ti mene, našla sam jednu djevojku, pravi dijamant - pa ti, šta te košta, otiđi, baci oko na djevojku. Ako ti se sviđi dobro i jest – a ako ne tražićemo drugu.”

Ne kaže se džaba: *'Al buen entendidor pokas palavras*³⁰ – naš Đoha, iz onih stopa, kupi kravlje oči - i zaputi se pravo djevojčinoj kući. Djevojka je baš “slučajno” sjedila u bašti, napirlitana i u subotnjim haljinama – pa kad spazi Đohu koji je izvirivao preko taraba, odmah se stade praviti da ga ne primjećuje. Đoha nije na to mnogo obraćao pažnju – nego brže bolje baci na nju jedna – a potom i

²⁹ Ladino: *nona* – baka.

³⁰ Ladino - Onom koji dobro razumije dovoljno je malo riječi.

drugo kravlje oko. Zbunjena, zaprepaštena, prepadnuta, uvređena i ponižena - djevojka briznu u gorak plač – a Đoha otrča kući da se požali *noni* kako naum nije uspio, jer se nije svidio djevojci. On je na nju baš bio bacio oko, kao što mu je *nona* rekla (i to ne jedno nego dva) – ali se djevojci to uopšte nije dopalo – nego se rasplakala.

Shvativši polako iz unukovih riječi šta se zapravo odigralo, *nona*, nespremna na odustajanje, poče ga blago prekorijevati: *“Nije, sine, trebalo da je gađáš kravljim očima – nego da baciš pogled i vidiš da li ti se dopada – a ti je, eto, rasplaka. Nego, sačekaj ti da je malo prođe bijes – pa otiđi opet k djevojci i objasni joj da ti nisi htio da je rasplačeš, Bože sačuvaj, nego da je zasmiješ – ali eto šta ćeš kad šala nije uspjela, tako joj reci, i ispričaj joj par šala – i vidjećeš kako će se sve izgladiti.”*

Đoha, poslušan kao što samo on to može, poslije par dana hrupi u djevojčinu kuću i poče joj, pred cijelom porodicom koja je sjedjela na okupu, pripovjedati šaljive zgone. Jedan od djevojčine braće ga uljudno zamoli da ih ostavi na miru jer im nije do njegovog šereta – na šta Đoha otrča da se požali *noni* koja se nije mogla čudom načuditi.

- *“Pa znaš li, bolan, što su te istjerali”* – upita, kršeći prste.
- *“Ma odakle ću znati, vidiš da su poludjeli otkako im je deda umro”* – spremno odgovori Đoha.
- *“Pa to si ti s njima pričao šale dok oni sjede u žalosti”* – zaključí zaprepaštena nona, ali odmah nastavi ohrabrujućim tonom: *“dobro, ništa za to, sačekaj malo da ih prođe srdžba pa svrati do njih opet i izvini im se - reci: Nek’ je vama živa glava, on nek bude oprost za vas, Bog nek mu oprosti.*

Po isteku par nedelja Đoha ponovo svrati do djevojke, i s vrata poče vesti kako ga je nona naučila: *“Nek mu Bog oprost, on nek bude oprost za vas, nek je vama živa glava...”* i slično.

Djevojčina majka ga uhvati za lakat i prateći ga ka izlazu promrmlja kroz zube kratko i otsječno *“ne sluti nesrećo”* te treskom zalupi vrata za njim.

- *“Nono, neću više, ne mogu više – ja sam opet sve napravio kako si mi trekla – a oni su me opet istjerali”* – jadao se Đoha.
- *“Pa što sad?”* – upita nona, po prvi puta gubeći strpljenje.
- *“Ne znam, valjda im ja nisam dobrodošao gost na biritu³¹* – odgovori Đoha zamišljen.
- *“Kakvom biritu, tristi di mi,³² pa nisi valjda išao na birit da im izraziš saučešće?”* – upita zabezegnuta nona - pa, ne dajući se smesti, odmah nastavi: *“Šta je tu je, ti ćeš lijepo za par dan opet k njima – pa odmah s kapije kreni blagosiljati novorođenče”*.

Nisu prošla ni dva tri dana – a Đoha se ponovo uputi djevojčinoj kući. U avliji zateče djevojčina oca kako stavlja oblog na ogroman otok koji mu je potpuno zatvorio desno oko – što Đohu naravno ne spriječi da krene s bujicom blagoslova koje je ponavljao putem:

“Da Bog da da ti poraste, veliki da ti bude, rahatluka od njega da vidiš, ni u starosti da se ne odmakne od tebe”.

³¹ Hebrejski: *berit* - obrezivanje; osmog dana svako muško dijete se obrezuje; ovdje: svečanost povodom obrezivanja.

³² Ladino: *tristi di mi* - teško meni.

Đohin “svekar” čije stanje nije omogućavalo pretjerano unošenje u Đohine riječi shvati ih kao ismijavanje njegovoj boljci – pa se, u skladu s takvim poimanjem Đohinog postupka, sage – i uzev kamen sa zemlje hitnu ga u pravcu Đohe.

Đohi je sad stvarno bilo dosta, i odlučio je da u tu kuću više nikad i nipošto ni ne svrati. Sto puta mu je *nona* morala ponoviti da je u pitanju greška, da su ga pogrešno shvatili i da su zato postupili kako su postupili – dok se na kraju Đoha nije odobrovoljio i pristao da pokuša još jednom. “*Kad si vidio da ima otok što mu nisi rekao: Da Bog da ti se osušio, da Bog da ti spao...*” – učila ga je *nona*.

Kad se konačno odvažio i uputio djevojčinoj kući, ponovo zateče djevojčina oca u avliji. - Ovaj put dok je sadio dudove mladice. Siguran da će se sada sve konačno izgladiti, Đoha krenu kako ga je *nona* naučila:

“*Da Bog da ti se osušio, da Bog da ti spao, Bog dao ne bilo ga više*” i slično.

Djevojčin otac kom se Đoha već popeo na vrh glave, zafrljaci u njegovom pravcu motiku koja mu je bila u ruci – te Đoha pobježe glavom bez obzira.

“*Nisi, sine dobro napravio*” – opet je objašnjavala *nona* – “*Kad si vidio da sadi mladice trebalo je da mu kažeš: Puno da ti izađe, s hairom da ga pojedeš, nikad pored njega gladan ne bio*”.

“*Dobro, nono, ja ću probati još jednom*” – pristade Đoha i spremno se uputi djevojčinoj kući. Po nesreći, zateče se na avlijskim vratima baš kad je djevojčin otac kročio u avlijsku ćenifu.³³ Ovaj se nije još ni namjestio a Đoha

³³ Turski: *kenef* – zahod.

stade da ga blagosilja: “*Puno da ti izađe, s hairom*³⁴ *da ga pojedeš, nikad pored njega gladan ne bio*”.

Ne mogavši se suzdržati, djevojčin otac izleti na sokak - i bacajući se kamenjem u pravcu Đohe koji je bježao koliko ga noge nose zabrani mu da ikad više promoli nosa u njihovu mahalalu.

³⁴ Turski: *hayir* – dobro.

Za šta bi se Đoha oženio ako ne za inat

*Il Djo ki mi gvardi di mi –
di luz otruz mi gvardare yo.*

Nek me Bog sačuva od mene
samoga – a od drugih ću se
čuvati sam.

Đoha

U prošloj smo priči vidjeli kako Đohinoj *noni* nije pošlo za rukom da oženi unuka. No nije *nona* jedina koja nije uspjela izaći na kraj s Đohinom tabijatom. - Nije prošlo mnogo, a Đoha se i sam zaljubi u istu onu djevojku koju je onako nespretno “prosio” – i tu se nađe u nebranom grožđu. Za razliku od svih predašnjih puta u kojima je nagovaralac na ženidbu bio spoljna osoba, neko s kim se još i moglo nositi – sada podsticatelj na privođenje bečarluka kraju nije bio niko drugi do li sam bandoglavi Đoha koji, kao što je poznato, nije Alaj-begova slama. Ali, šta da se radi kad je i onaj koji se ženidbi protivi iz petnih žila bio isti taj Đoha? Pola Đohe hoće da se ženi, i navro k’o Đoha – a pola neće ni da čuje - nego se zainatio k’o Đoha. Tako se *povre de Đoha*³⁵ iz dana u dan borio sa samim sobom bez da ikom povjeri svoju tegobu – no, kad je konačno shvatio da ne može sam protiv sebe, odluči se da pomoć potraži kod *hahama*. Ko će izaći s Đohom na

³⁵ Ladino: *povre de Djoha* - siroti Đoha.

kraj ako neće *haham*, nadao se Đoha, stupajući sve samouvjerenije prema *hahamovoj* kući.

Hahama je zatekao u avliji kako se, u hladu bagrema, njiše nad svezkom *Talmuda*.

- *Buenus dijas*³⁶ – pozdravi Đoha s avlijskog kanata.
- *Kun salud i vidas*³⁷ - odvarati *haham* - *bujrum*, *bujrum*.
- *Ja, eto, odlučio da se ženim, našao sam, konačno, djevojku kakvu tražim.*
- *En bon ora, buen Đudijo*³⁸ – odvarti *haham*, prijatno iznenađen Đohinom naglom odlukom – *i bilo ti je vrijeme.*
- *Jes', al' ima jedan problem.*
- *Jašta nego ima, i nije jedna nego sto. La vida sin problemas ondi vitis?*³⁹ *Pa to ne bi ni bio život, čovjek bi sigurno pobudalio. Pa ja, čovjek bi bez problema pobudalio – i eto ti opet problema da ne može bit' veći. Nego reci ti šta je tvoj problem - pa da ga mi s mirom otpravimo.*

³⁶ Ladino: *Buenus diyas* - Dobar dan.

³⁷ Ladino: *Kun salud i vidas* - Sa zdravljem i život, klasični otpozdrav.

³⁸ Ladino: *En bon ora, buen Djudio* - u dobar čas, dobri Jevrejine.

³⁹ Ladino - Gdje si ti vidio život bez problema.

- *Haham je sigurno čuo⁴⁰ kako sam mladu prosio, i kako mi nije pošlo za rukom.*
- *Kad si je čas prije stig'o prosit'?*
- *Ima tome i par mjeseci.*
- *Pa to ti zapeo da se ženiš s istom onom siroticom s kojom napravi onolike lakrdije?*
- *Nesporazum, rubi,⁴¹ nesporazum.*
- *Nije neporazum nego ne's sporazum – al' 'ajd' nek ti bude. - A djevojka, šta ona veli? Bil' pošla za tebe?*
- *Veli da bi.*
- *A njeni, šta vele njeni?*
- *Neće ni da čuju.*
- *Nije im se čudit', nakon svega što je bilo.*
- *Ja sam prontu⁴² da se ženim – taman mor'o s njom u šumu.*
- *E, ako je tako – a ti se lijepo ženi.*
- *Jest, al' mi je njen otac obeć'o da se neću glave nanosat'.*
- *E, onda ti je bolje da se batališ ćorava posla.*
- *Jest, al' mi je mučaćika⁴³ rekla da će se otrovat' ako je ne oženim.*
- *E onda ti nema druge nego da je ženiš.*
- *Pa ja i bi', al' njena braća vele da će ubit' i mene i nju.*
- *Onda ti je bolje da malo sačekaš.*

⁴⁰ U ladinu se, u znak poštovanja, sa starijim razgovara u trećem licu.

⁴¹ Ladino: *rubi* - rabin.

⁴² Ladino: *prontu* - spreman.

⁴³ Ladino: *muchachika* – djevojka.

- *Pa ja bi ček'o – al haham zna kaka su djeca, nestrpljiva.*
- *Kakva djeca guerku ki ti jevi?⁴⁴*
- *Pa, eto, djevojka je k'o malo trudna.*
- *Kako može bit' malo trudna?*
- *Pa, recimo, tri mjeseca..*
- *Pa znaš li ti, bjen ožu ki ti miri,⁴⁵ koliki je to grijeh. Što nisi mog'o k'o i sav svijet: ketuba,⁴⁶ hupa⁴⁷ – pa onda djeca – a ne k'o 'ajduk.*
- *Pa, ja sam htio da napravimo i aniju⁴⁸ i kidušin.⁴⁹*
- *Pa kad si htio - što nisi?*
- *Pa kako ću kad njeni ne daju?*
- *Pa oni ti je ni sad ne daju k'o ni onda, pa k'o što si sad spreman bez njihovog pristanka – mog'o si i onda.*
- *Bez pristanka?*
- *Pa jesu li ti to za pravljenje djece dali pristanak? Nego, kako si to mog'o bez pristanka – tako si se mog'o i vjenčat' bez njihovog pristanka.*
- *Haham tieni rason,⁵⁰ al' šta ja sad da radim?*

⁴⁴ Ladino: *Guerku ki ti jevi* - Đavo te ponio.

⁴⁵ Ladino: *bien oju ki ti miri* - dobro oko da te vidi, blagoslov koji se govori umjesto kletve koju sagovornik zaslužuje.

⁴⁶ Hebrejski: *ketuba* - bračni ugovor.

⁴⁷ Hebrejski: *hupa* - bračni baldahin.

⁴⁸ Ladino: *aniyu* – prsten.

⁴⁹ Hebrejski: *kidušin* – vjenčanje.

- *Da se ženiš što prije.*
- *Ja bi' – al' me strah.*
- *Čega te strah? Miralu, altu komo la lansa, fuerti komu lion - i si spanta di una mužer.⁵¹*
- *Ama, ne bojim se ja žene - nego sebe.*
- *Kako se može čovjek bojat' sebe?*
- *Pa to i ja stalno sebi govorim, al', opet, šta ću ako mi se ne svidi. Ne kaže se džaba: Kazadu – bivu intiradu.⁵²*
- *Sve te slušam i razmišljam postoji li ikakvo rješenje...*
- *I?*
- *Postoji, naravno da postoji. Rješenje je da ti lijepo pređeš na neku drugu vjeru.*
- *Ne vidim kako to rješava moj problem?*
- *Ne znam kako rješava tvoj – al' moj rješava divno – odvrati haham mirno, kako i priliči njegovim godinama i položaju – i vrati se svom Talmudu, ostavljajući Đohu da sam sa sobom razuvidi šta mu je činiti.*

Ejus tangan bien, i muzotrus tambien!

Njima svako dobro – a i nama.

⁵⁰ Ladino: *haham tieni razon* - haham ima pravo.

⁵¹ Ladino - Vidi ti njega, visok kao koplje, jak kao lav – i boji se žene.

⁵² Ladino - oženjen – živ zakopan.

Alegrija de la plasa – nuvlidad en kaza.

Čaršiji radost – a u kući tmuran.

Sefardska narodna poslovice

U prošloj smo priči vidjeli kako se Đoha našao u nedoumici da li mu je bolje da pobjegne s djevojkom koja ga voli i koja je s njim i zatrudnila, a čiji otac i braća mu prijete batinama u slučaju da joj se samo primakne – ili da pobjegne od djevojke. Vidjeli smo i kako se sa svojim problemom obratio *hahamu* koji mu je pokušao pomoći hiljadu i jednim rješenjem – ali bi Đoha na svako rješenje odgovorio novim problemom, dok mu *haham* na kraju nije predložio da ako ne svoj – a ono bar *hahamov* problem riješi time što će preći na drugu vjeru i izluđivati sudiju drugog vjerezakona.

Đoha *hahamov* prijedlog nije ni uzeo za ozbiljno - a kako je *haham*, na svoju ruku, obavijestio djevojčina oca i braću o njenom blagoslovenom stanju - to je i djevojčina porodica naglo postala prijemčivija za ideju da se djevojka uda “na brzake” - pa makar i “*kun esti guerku di Doha*”.⁵³ Elem, par dana po Đohinoj posjeti *hahamu* bi upriličena svadba – a nepunih tri mjeseca po tome i *paridas*⁵⁴ Đohinog prvenca.

⁵³ Ladino: *kun esti guerku di Djoha* - s tim đavoljim Đohom.

⁵⁴ Ladino: *paridas* – babine.

Noni, kojoj nikako nije polazilo za rukom da razumije kako se za tri mjeseca može i vjenčati, i zatrudnjeti i poroditi – Đoha je objašnjavao ovako:

Ne znam šta je tu tol'ko teško za razumjet': Jesam li ja s njom u braku tri mjeseca? – Jesam. Je li ona samnom u braku tri mjeseca? – Jest. Jesmo li zajedno tri mjesca u braku? – Jesmo. Tri moja mjeseca, tri njena i tri zajednička – sveukupno devet. Jasno da ne može bit' jasnije.

Ne htijući ostati dužnom, *nona* je na praunukov *birit*⁵⁵ (ladino: obrezivanje) kao poklon donijela pero, tintu i denjak hartije – pa kad ju je Đoha upitao da nije malo uranila, ipak je djetetu tek osam dana – ona spremno odgovori: *Ansi biva jo*⁵⁶ *dijete koje se 'vako brzo rodi – sigurno će skoro počet' i čitat' i pisat'*.

No, kako je djecu lakše praviti nego podizati – tako je i *buenu di muestru Đoha*,⁵⁷ htio ne htio, morao početi da se birika u porodičnim obavezama.

Jedne noći dijete nikako nije moglo zaspati – nego bi se svakih malo ponovo dalo u vrisku. Majka koja je probdjela cijelu noć pored djeteta, pred zoru jedva zaspala – pa kad dijete ponovo zaplaka – ona, nemajući više snage, zamoli Đohu da ustane i da pokuša uspavati dijete koje je njegovo taman koliko i njeno. I ne otvorivši oči Đoha joj odgovori: *Ti, ženo, ako ti smeta - uspavaj svoju polovinu.*

⁵⁵ Hebrejski: *berit* – obrezivanje.

⁵⁶ Ladino: *ansi biva yo* - života mi.

⁵⁷ Ladino: *buenu di muestru Djoha* - naš dobri Đoha.

A što se mene tiče, moja polovina može serbez plakat' – meni ništa ne smeta.

Žena, nemajući drugog izbora, odustade od spavanja i ustade da se bavi djetetom – zarekavši se da će, u znak odmazde, obustaviti sve nježnosti prema mužu zlotvoru. Poslije nekoliko dana Đoha primjeti da se žena prema njemu više ne ponaša kao nekada – pa je upita što mu to više ne govori tople riječi – na šta mu ona odbrusi: *Bujrum, nije meni teško: kemadu ki ti vejga, nel fuegu ki mi dezapareskas.*⁵⁸ *Imam ja za tebe toplih riječi da ne mogu bit' toplije.*

Uvidjevši da će, ako hoće da sa ženom živi u slozi i ljubavi, morati preuzeti na sebe dio kućnih obaveza - Đoha se odluči da promjeni zanimanje ne bi li što manje bio kući. Tako postade putujući trgovac. Putovao je od mjesta do mjesta, kupovao, prodavao – a ponekad svraćao i kući da svede račune. Kako para nije nedostajalo ženi nije smetalo što joj se muž ne mota po kući.

Jedanput kad je Đoha poslom bio u Kairu, u gradu se proču da je kalif naredio da se pred njim pojave predstavnik *Rabanijim*⁵⁹ i predstavnik *Karaim*,⁶⁰ kako bi čuo tvrdnje i jednih i drugih i presudio koja od dviju denominacija predstavlja izvorno Jevrejstvo – te kao takva može uživati status *zimije* – a koja je novotarija.

⁵⁸ Ladino: *kemadu ki ti vejga, nel fuegu ki mi dezapareskas* - da Bog da izgorio, da Bog da u požaru nestao.

⁵⁹ Hebrejski: *rabaniyim* - Jevreji koji osim Pismene Tore slijede i Usmenu Predaju.

⁶⁰ Hebrejski: *karaim* - sekta čiji članovi odbacuju Predaju i drže se samo Pismenog Zakona.

Kairski *haham-baši*⁶¹ svjestan uticaja koji su *Karaim* imali na dvoru smatrao je da je kalif već presudio u korist jeretika – te se odlučio na bijeg, preporučivši i ostalim opštinarima da slijede njegov primjer.

Jevreji, u strahu da ih kalif ne prisili da prihvate učenja otpadnika, napuniše sinagoge, otvoriše svitke *Tore*, zaduvaže u *šofarot*⁶² i počeše sa *selihot*.⁶³ Prisustvujući gotovo *tišabeavskoj*⁶⁴ sceni u jednom od hramova Đoha ne mogaše a da ne upita:

Šta se desilo, dobri Jevreji, čemu zazivanja, vapaji i pokajnice?

Odgovoriše mu:

Takva i takva stvar, kalif naredio nadmetanje između našeg predstavnika i predstavnika Karaim. Stvar je već prodana - i moguće je da nam bude zapovjedbena da se ostavimo puta otaca. Haham-baši je pobjegao i nemamo nikog da nas predstavlja – a rečeni sud bi se trebao održati na dvoru za tri dana.

- *Pa hoćete li da ja idem umjesto njega?*
- *Mani se ćorava posla, Đoha, nije nam do lakrdija. Haham-baši pobjegao – a ti bi se sam prihvatio da nas predstavljaš.*

⁶¹ Ladino (od hebrejskog *haham* – mudrac i turskog *baş* - glava): *haham-bashi* – glavni rabin.

⁶² Hebrejski: *šofar* – ovnujski rog.

⁶³ Hebrejski: *seliha* – molitva pokajnica.

⁶⁴ Hebrejski: *Tiša-be-Av* - deveti dan mjeseca Ava koji se zbog činjenice da su na taj dan razorena oba Hrama provodi u postu i molitvi, jevrejski Vidov-dan.

Tri dana prodoše u postu i molitvama – ali, kako se u međuvremenu *haham-baši* nije vratio, a kalif nije odustao od svog nauma, isti oni koji su odbili Đohin prijedlog sada, ne našavši nikog drugog ko bi bio spreman ući lavu na noge, nemahu drugog izbora nego da zamole Đohu da ih predstavlja pred kalifom. Đoha k'o Đoha pristade “k'o od šale” – i uputi se u kalifov dvor.

Na vratima ga presretoše stražari, objasni im ko je i šta je i kojim je poslom krenuo kalifu – te ga propustiše. Pred vratima carskog divana gdje je prošao posljednje provjere, Đoha brzo namače na noge prašnjave firale koje je držao u rukama – i prije nego što su stražari stigli reagovati hrupi pred kalifa obuven. Kalif ga osmotri od glave do pete – pa kad mu stražari šapnuše da je u pitanju jevrejski predstavnik – zainteresovano upita:

- *A je li, što se ne izu k'o i ostali svijet – nego u firalama u prestonu dvoranu?*
- *Ne bi ja, čestiti kalife, da nisu Karaim u pitanju - ali s njima imamo rđavo iskustvo.*
- *Veliš imali ste rđavo iskustvo s Karaim i s firalama?*
- *Baš tako, pravedni suče, rđavo iskustvo s Karaim i s firalama.*
- *Pa kazuj kako – evo sam se od iščekivanja sav u uho pretvorio.*
- *Evo vako: Kad smo se mi popeli na Sinaj da primimo Tevrat⁶⁵ mi smo se, kao što i priliči, izuli. Kad smo sišli s gore – a ono imamo šta vidjet'. Šesto hiljada pari firala nestalo.*

⁶⁵ Turski Tevrat – Tora.

Nema. Odnijeli Karaim. Od onda je kod nas zakon da gdje vidiš Karaim ni za živu glavu ne izuvaš cipele – jer ćeš bos kući.

Na ovo karaitski *haham-baši*, ne mogavši trpjeti potvoru na nevine ljude, povika: *Laže, gospodaru, laže. U onaj vakat Karaita još nije ni bilo – a kamo li da su krali tuđe firale?*

Što Đoha jedva dočaka – pa mu odgovori “k’o zapeta puška”: *E ako je tako, i ako vas u vakat davanja Tore nije ni bilo - onda ne znam sa šta se ovo danas iskupismo. Nego, brate – k’o i prije – Tora je onoga ko ju je primio i održ’o – a ko izmišlja novotarije nema se za šta uhvatit’ ni pred Bogom ni pred ljudima.*

Kalif, vidno zabavljen netom izvedenim marifetlukom, dade za pravo Đohi - i naredi da se *Karaim* vrate u okrilje *Tore* - ili da napuste njegovu državu, pa tako i bi.

Dobar je Đoha – kakvi su mu zetovi

*Pesimista je onaj koji smatra
da je stvarnost grozna da ne
može biti gora.*

*Optimista zna da uvijek može
biti gore.*

Đoha

Tužno – ali dešava se, Đohina žena umrije na porodu, ostavivši Đohu da se sam stara o dvjema tek rođenim blizankama. Blizanci su, barem, što se tiče fizičkog izgleda, često toliko slični da ih je, neupućenu oku, teško razlikovati. U slučaju Đohinih kćerki, međutim, takav problem nije postojao. Njih su se dvije tako dobro i definitivno podijelile da nisu posjedovale ni jednu jedinu zajedničku osobinu, bilo fizičku, bilo karakternu. Kao da su se još u utrobi dogovorile da stvari ne dijele na približno jednake dijelove – nego da svaka odabere šta će uzeti za sebe – pa šta uzme nek' uzme u cijelosti. Tako je jedna kćer 'ispala' nestvarno lijepa – dok je druga, blago rečeno, bila rugoba. Što se naravi tiče, ljepotica je najčešće bila nesretna – i duge periode melankolije smijenili bi nastupi kratkotrajnog ali sveuništavajućeg bijesa. Ružna je kći sebi uzela u zadatak da tješi svoju kapricioznu sestru, nastojeći stalno da izmami smiješak na njenom licu – ili, ako ništa drugo, da izbjegne provale njenog bijesa. Budući da je bila blage naravi, i zadovoljna svojim dijelom - to joj i nije padalo naročito teško.

Voljela je život, i nastojala je da svojoj sestri ukaže na to da sve u životu zavisi od ugla gledanja – i da se svaka stvar može posmatrati iz raznih perspektiva. Oni koji žele da kukaju uvijek će pronaći razlog da to čine - jednako kao i oni koji su se opredijelili da se smiju i raduju životu. Na ovakva ‘narovoučenija’ lijepa bi sestra odgovarala jednostavnim: *‘Molim te, poštedi me tvojih utjeha za gubitnike’*.

Pogrešno bi bilo misliti da bi ove riječi ružniju sestru natjerale u plač ili oćajanje. – Naprotiv, ona je iskreno vjerovala u svoj nauk da sve ovisi o uglu gledanja, i toliko se bila saživjela sa tom svojom teorijom da joj ni za trenutak ne bi ‘palo na pamet’ da sebe sagleda iz sestrine perspektive. Ovakve razgovore bi, najćešće, oplakala upravo lijepa sestra koja je dugoj listi zamjerki na Božiji račun stavljala i to što joj dao tako ružnu i tako glupu sestru kojoj je onda ona morala otvarati oči, ma koliko to bilo bolno za obje. I dok su tako blizanke odrastale pokušavajući da iznjedre svjetonazor koji bi im omogućio da se sažive sa svijetom iz kog im micanja nije bilo, naš dobri stari Đoha je brinuo druge brige.

E, kamo sreće da su se bolje podijelile, često je razmišljao u sebi, pa da ne budu ni posebno lijepe - ni posebno ružne, da ne budu ni posebno blage - ni posebno jezičave, lako bi ih bilo udati – a ovako...

Iz dana u dan je, jadan, pokušavao da im nađe muževe. Provodadžije su ga zaobilazile, a momci su mu na izravne ponude odgovarali potpunim nijekanjem bilo kakve mogućnosti da se ožene njegovim kćerima. Ako bi našao kakva zgodna momka za kog bi vidio da mnogo polaže na spoljni izgled, odmah bi mu ponudio kćer ljepoticu – ali odgovor koji je najćešće dobijao glasio je: *‘Pa da je slušam po cijeli bogovetni dan – pa nisam pobudalio...*

tebi, Đoha, svaka čast – al' ćerka ti je, brate, jezičara da joj nema ravne'. Kad bi naišao na nekog siromašnjeg, ružnijeg i povučenijeg momka, ponudio bi mu ružniju kćer – ali bi mu ovi najčešće odgovarali: 'Bez uvede, otac je otac - al' valja ono, bolan, gledat' svaki dan'. Jednom mu mu se potrefilo da je u istom danu sreo i momka koji mu se činio mušterijom za ljepoticu, i momka koji mu se činio rješenjem za ružnu kćer – no kako mu prvi odgovori sa 'pa nisam gluv' – a drugi sa 'pa nisam ćorav' Đohi pade na um spasonosna ideja da zetove potraži upravo među slijepima i gluvima.

Rečeno - učinjeno. Đoha se počeo raspitivati o momcima koji bi posjedovali prethodno opisane 'mane' – i ubrzo i nađe zeta 'gluvog kao top' kome, istini za volju, nikako nije bilo jasno zašto bi neko tako lijep pristao da se uda za nekog sa njegovom manom – ali, ne želeći glupim pitanjima dovesti u pitanje neslućenu i ničim zasluženu sreću, on još postavi uslov da se svadba održi za sedam dana. Kako ni Đoha ni 'mladoženja' (svako iz svojih razloga) nisu vjerovali da će se stvar na kraju desiti – i jedan i drugi su pomenutu sedmicu provedoše u strahu – ali kad svadba, na kraju, bi upriličena u rečenom roku – teško je bilo reći čija je sreća bila veća. Nedugo zatim, provodadžije ponudiše Đohi jednog slijepog mladića (koga su, iskreno rečeno, već bili otpisali) - te se tako i ružna kći udade. Ne treba ni spominjati da se i drugi zet čudom čudio da je baš njega i s njegovom manom zapala tako dobra, sretna, blaga i požrtvovana žena.

I ovdje bi se naša priča trebala završiti. Đoha zadovoljan, zadovoljne kćeri, zadovoljni zetovi – jednom riječju savršen kraj – al' 'ne lezi vraže', poslije nekoliko godina zetovi počeoše očajavati. Slijepi je osjećao da mu vid nikada nije nedostajao toliko kao sada kada bi htio vidjeti svoju obožavanu ženu. Pokušavao je da si, na osnovu

njenog glasa i njenih postupaka, dočara njen izgled – ali ništa što bi zamislio nije mu se činilo dostojnim ljepote njene duše. Istovremeno, gluvi zet je očajavao što ne može čuti umilni glas svoje prelijepa žene koja ga je, bio je siguran, obasipala verbalnim nježnostima koje su mu ostajale nedostupne. Kao i svi očajnici – i ova dvojica počehše piti. Jedne večeri zatekoše se kao posljednji gosti u istoj krčmi - te stadoše pripovijedati jedan drugom o svojim ženama. Slijepi je govorio o ljepoti svoje žene – a gluvi o blagosti i dobroti svoje. Za drugim stolom spavao je, ili tačnije pokušavao spavati (ali zbog priče zaljubljenih muževa nije uspijevaao) i jedan kabalista čudotvorac.

Uvidjevši da drugačije od sna neće biti ništa - ovaj ponudi blagoglagoljivim muževima da im čudom vrati vid i sluh, pod uslovom da odmah napuste krčmu. Muževi, naravno, pristadoše, pa kad kabalista i uistinu učini obećano čudo – obojica potekoše kućama koliko ih noge nose.

Slijepome je žena otvorila s pjesmom na usnama, čekajući, kao i uvijek, budna – ne bi li mu poslužila večeru. Ugledavši je, on umalo zanijemi. Njen izgled bio je sušta suprotnost svemu što je zamislio dok je bio slijep.

Istovremeno, gluvi je (naviknut da pravi buku koju ranije nije čuo) probudio svoju prelijepu ženu koja ga (ne znajući da mu se čudom povratio sluh) obasu riječima dobrodošlice:

'Jesi li se vratio životinjo gluva, ne'š li krepak i ti i ko mi te je tak'a pijana natovario na vrat. Šta li sam ja Bogu skrivila da provedem život k'o u grobu, zazidana s mumijom...'

Kako se iz svoje kože ne može, i jedan i drugi muž nemadoše mnogo izbora nego da pokušaju da se sažive sa stvarnošću i nauče da vole svoje stvarne žene koje su ih

zapale umjesto poluzamišljenih. Bilo kako bilo, kojih sedam dana po čudu, obojica osjete želju da 'polome noge' kabalisti koji im je 'svojim glupim čudom' oduzeo snove – te se upute ka krčmi u kojoj se čudo desilo. Kako kabalistu tamo ne nađu, sjednu da 'barem popiju po jednu - da nisu džaba dolazili'. Uz rakiju razvežu im se jezici, pa počnu pričati svaki o svom razočarenju. Kada im je već ponestalo riječi kojima bi se opisala sva tuga stanja u kome su se našli, jedan od njih pametno zaključuje: *'E vala bi bolje bilo da smo ostali sakati i sretni'*.

“Ko za slavom trči – ona od njeg’ bježi;
ko joj uteć’ nastoji – ona za njim hita.”

**Midraš Tanhuma,
čitanje Wayiqra,
odjeljak 3**

Jedanput poslaše nekog mladića iz dobre kuće u *ješivu*.⁶⁶ Kako se pare nisu dale sakriti, mladić vrlo brzo otkoči među svojim prijateljima - kako odijelom i vlastitim držanjem, tako i servilnošću koju je izazivao kod slabijih karaktera koje je privlačio, i koji su privlačili njega. Moć stečena višegodišnjim učenjem, nakalemljena na već formiran životni stav “posebnosti” i “odabranosti”, dovedoše mladićevu oholost do savršenstva. Ni jedna djevojka čiju sliku bi mu pokazale provodadžije ili s kojom bi izašao “na viđenje” nije bila dovoljno dobra za njega. Jedna nije iz dobre kuće, druga nije dovoljno obrazovana, trećoj otac i braća nisu znalci Tore, četvrta nije dovoljno striktna u obdržavanju propisa Tore, peta nije dovoljno imućna – i tako u nedogled, dok provodadžije sasvim ne digoše ruke od njega.

Jednog dana, uvidjevši da mladićeva oholost već uveliko šteti njegovoj okolini – a ponajprije njemu samome, *roš a-*

⁶⁶ Hebrejski: *ješiva* – rabinska akademija.

*ješiva*⁶⁷ ga pozva na razgovor u kome mu je blago skrenuo pažnju na činjenicu da mladi znalci *Tore* upravo zbog toga što su uspješni moraju da se čuvaju oholosti koja je majka svih grijeha, i koja sve uspjehe na svim drugim poljima čini nevažnim, ma kako veliki bili.

Gledaj, sine, mudrost, pobožnost i bogobojaznost opstaju samo u skromna čovjeka, govorio mu je. Kao što se voda sa planine spušta u dolinu – tako božansko nadahnuće napušta uznosite, i boravi među poniznima.

Dok je *haham* govorio, mladić je mudro i ozbiljno klimao glavom. Odmah je shvatio da *haham* zapravo želi da on porazgovara sa nekim od učenika koji su se predali grijehu oholosti. I sam je primjetio da mnogi njegovi prijatelji očekuju daleko više počasti nego što ih u skladu s njihovim porijeklom ili učenošću sljeduje. Bilo mu je jasno da mu *haham* nije mogao jasno staviti do znanja o kojim se ljudima radi – jer je bio ograničen striktnom zabranom ogovaranja. - Stoga je mladić oprezno osluškivao ne bi li iz dalekih aluzija shvatio koga je *haham* imao na umu.

U nastavku razgovora, *haham* dade mladiću knjigu uputa za sticanje i razvijanje vrlina skromnosti i poniznosti. Mladiću odmah postade jasno da se misija koju mu je *haham* povjerio ne sastoji od razgovora sa pojedincima u *ješivi* – nego da je na njemu da vlastitim primjerom pokaže ostalima kako su pravi učenici *Tore* istovremeno i skromni i ponizni.

U narednim susretima *roš ha-ješiva* je nekoliko puta pitao mladića da li uči “onu knjigu” - na šta mu je mladić svaki

⁶⁷ Hebrejski: *roš ha-yešiva* – upravnik rabinske akademije.

puta odgovarao iscrpnim citatima iz iste, iz čega je *haham* (koji je vjerovao u objektivnost pristupa tekstu) shvatio da su ideje izložene u knjizi prodrle u mladićevo srce – te mu ubrzo organizova novu provodadžijsku ponudu. Radilo se o pristojnoj, skromnoj i siromašnoj djevojci. Mladić koji je ponudu shvatio kao ličnu uvredu ljutito odbrusi:

Pored svih skorojevića u ješivi meni ste našli da nudite tu repu bez korijena. Ko je ona uopšte? – Pa ja nju ne bih uzeo ni onda kad sam bio najobičniji učenik dobra roda, izgleda i stanja – a kamo li sada kada sam među svim ovim oholim ljenčinama i suknjogonjama, i pored sve svoje učenosti, još i skroman i ponizan.

Kako to obično i biva: Oni koji nisu spremni da uče od drugih - ne uče ni od učitelja – dok oni koji svijetu pristupaju začuđeno i zadivljeno, široko otvorenih očiju i dobro otprtih ušiju, uvijek spremni da uoče vlastiti nedostatak, da vlastite kvalitete vide isključivo u svjetlu odgovornosti pred Bogom i pred ljudima, takvi uče i od učenika. *Haham* po prvi put sasvim jasno uvidje da na svijetu ima ljudi koji misle da je znanje stvar teorije – a ne prakse, baratanja idejama – a ne djelima. *Bože, najsmješnije je od svega, pomisli, što je sve tako dobro udešeno. Upravo oni kojima je toliko stalo do poštovanja drugih – te stoga pokušavaju da ga nametnu unaprijed – upravo oni dobijaju samo ljudski prezir. - Istovremeno, oni koji su svjesni da nisu dostojni poštovanja jer su daleko od idela kome teže – upravo oni dobijaju ljudsko poštovanje. Pa to je upravo ono što su imali na umu mudraci kada su rekli: “Ko god trči za slavom – slava bježi od njega; a ko bježi od nje – ona ga progoni”- shvati *haham*, udarajući se po čelu, pa potrča za mladićem da mu saopšti svoje novo otkriće.*

Mladić je saslušao *hahama* sa vidnom rezignacijom (već mu je, naime, bilo jasno da se *haham* odnosi prema njemu

na ovakav način da bi liječio vlastiti kompleks niska porijekla), ali zbog poštovanja koje je gajio prema mudracima *Talmuda*, ipak odluči da pokuša sprovesti u djelo *hahamov* savjet. Izvjesno vrijeme posvetio je tome da odbija počasti za koje se prije zdušno borio. Ako bi mu ponudili da predvodi molitvu on bi to odbio provjeravajući na licima prisutnih da li su svjesni žrtve koju čini, i prezirući one koji bi olako i s prve prihvatili ponudenu počast koju je on (kome pripada po redu i pravu) odbio. Ako bi mu ponudili da za subotnjom trpezom kaže blagoslov nad vinom i hljebom - on bi se pravdao naglim nastupom kašlja. Ljudima se teatralnost njegove lažne skromnosti gadila više nego njegova pređašnja nepatvorena oholost – te sasvim prestaše da mu ukazuju počasti, a potom i da obraćaju pažnju na njega.

Ljut, ponižen i uvrijeđen mladić se uputi *hahamovoj* kući da mu povjeri kako je poučen vlastitim iskustvom došao do zaključka da su se vremena promijenila, i da je ono što su mudraci rekli o slavi bilo tačno u njihovo vrijeme kad se znalo gdje je čije mjesto – ali da znalac *Tore* koji se u današnje vrijeme ponaša ponizno time samo šteti ugledu *Tore* – jer čovjek danas vrijedi onoliko koliko nametne drugima da vrijedi, pa tako onaj koji kaže da ne vrijedi mnogo tako i biva sagledan. *Hahama* je zatekao kako se u bašti igra sa djecom. *'Am ha-arec*⁶⁸ *uvijek ostaje 'am ha-arec*, pomisli. *U ješivi glumi mudraca – a ovdje trači vrijeme na ovozemaljske gluposti. Nije čudo što u njegovoj ješivi nema poštovanja za prave Tora vrijednosti. Svi su oni samo skorojevići ogrnute plaštom učenja i pobožnosti.*

Svejedno, odluči da ostvari naum s kojim je došao, te izdeklamova govor koji je pripremio. Mudrac je dugo i

⁶⁸ Hebrejski: *'am ha-arec* - neznalica.

netremice slušao dok je mladić govorio sve više i više, sve uzbuđenije i uzbuđenije.

- *Ako se neko odrekao slave, ako je neko u onoj ješivi bježao od slave – onda sam to bio ja. I, šta se desilo? Ko je to uopšte primjetio? Kome je uopšte stalo? Ko uopšte zna da cijeni takvu skromnost? - pitao je mladić, grcajući u iskrenom bolu, “ko bježi od slave – slava ga progoni”, deklamovao je imitirajući podrugljivo hahamov glas, puste priče. Što onda mene ne progoni, kad evo mjesecima bježim od nje? Zašto, rabi, zašto?*
- *Ako iskreno pitaš, kazaću ti šta se meni čini i šta ja vjerujem - reče haham, prekidajući mladića po prvi puta otkako je hrupio u njegovu kuću i počeo svoj monolog – meni se čini da nije dovoljno samo bježati od slave. Potrebno je i da se čovjek bježući ne okreće. Ti si bježao, ali s licem prema slavi. Bježao si od nje okrenut prema njoj. – A ni slava nije blesava. Uvidjela da je mamiš - pa se neda. Nego, ko od slave bježi, mora se posve okrenuti od nje. Ona će trčati za njim tek onda kad mu već posve ne bude stalo.*

III – Crtice iz života

Pošteni lopov

Fin ke al riku li vieni la gana - al provi li sali la alma.

Dok bogatom dođe volja (da pomogne) – siromahu izađe duša.

Sefardska poslovice

Ova neobična zgodica, provjerena i provjerljiva taman koliko i ostale “sarajevske priče”, desila se potkraj prošlog vijeka, s kraja turskog a s početka austrijskog vakt. - Stari i ugledni sarajevski trgovac, gazda Salom, oženio je sina – i *las bodas*⁶⁹ su trajale sedam dana tokom kojih je prostrana kuća Salomovih bila otvorena za ogromnu porodicu i još brojnije prijatelje.

Drugog ili trećeg dana po svadbi, dok su mladoženjina majka, tetke, ujne i strine sjedile zajedno sa mladom, njenom majkom, tetkama, ujnama i strinama - u kuću se, koristeći opštu gužvu, uvukao i jedan siromašni Jevrej koji je odlučio da na svoju ruku, valjda da ne bi ometao porodicu zauzetu radošću, uzme kredit od Salomovih. Kredit se trebao sastojati u tome da siromašak uzme “u zalog” kakvu vrijedniju stvar iz doma Salomovih, založi je - i s tim parama započne biznis - pa, kad mu “fino krene”

⁶⁹ Ladino: *las bodas* – svadbene svečanosti.

(a nema razloga da mu ne krene) – a on lijepo otkupi zalog i vrati ga Salomu.

S ovakvim čistim i sve samim bogougodnim mislima ušunja se kradomice u Salomovu sobu za prijeme, tik do divanhane u kojoj sjedahu žene sa mladom - i poče skidati srebrene ukrase kojima bijahu iskićeni zidovi sobe. – No, spretan i okretan kakvim ga dade Bog, već pri pokušaju skidanja prvog “zaloga”, uspješno obori tešku mesinganu demirliju koja se, dostojanstveno ali malo pretjerano bučno, sruči na ibrike i sahanе koji pod njom stajahu. Čuvši prvo lomljavu – a potom kobnu tišinu kojoj ova ustupi mjesto – žene; iz odsustva vriske, kletvi, zapomaganja ili isprika shvatiše da buku nije izazvala neka od služavki – te se odmah, racionalno i preduzimljivo, dadoše u dreku. – Neke su vikale na španskom *ladron*,⁷⁰ druge su smatrale za uputnije da to prevedu na internacionalni bosanski nadajući se pomoći sa strane - dok su treće znale da “pomoći i spasenja nije ni u koga do u Boga Kralja Izraela” čijoj se zaštiti preporučise izgovaranjem stiha “*Šema Jisrael...*”⁷¹ Prepadnut prvo situacijom u kojoj se ne htijući našao - a potom dirnut ženskim strahom koji je nenamjerno izazvao a predobro rayuijevao - naš nesuđeni lopov uskoči u divanhanu smirujući usplahirene žene sveobjašnjavajućim riječima: “*Mužeris! No spanetež - el ladron Đudijo ez*”.⁷²

⁷⁰ Ladino: *ladron* – lopov.

⁷¹ Čuj Izraele, (Gospod Bog naš – Gospod je jedan).

⁷² Ladino: *Mužeris! No spantej - el ladron Đudijo ez* - Žene ne bojte se - i lopov je Jevrej.

Nakon što se sve smirilo - i nakon što je "siroti naš lopov", kako su ga žene odmah (sa neskrivenom simpatijom) nazvale, dobio priliku da, preko kafe i baklave, ispriča ženama svoju muku koja ga je nagnala da se posluži načinom koji jednom Jevrejinu ne priliči – ali, "eto, s neba ne dadoše da zarad jedne sumnjive transakcije na ovom svijetu dovede u pitanje onaj drugi, bolji" – žene se, polurasplakane, rastrčāše po kući da prikupe "nešto hljeba i krpa" za "nesretnikovu" ženu i djecu.

Kad su uveče ispričali gazdi Salomu cijelu priču o lopovu meka srca starac nije mogao da se nasluša dovoljno - tražeći stalno da mu pričaju ponovo - ili da ponove neki dio. - A svaki put kad bi došli do dijela kad *mazalbašu*⁷³ pokušava umiriti usplahirene žene objašnjavajući im kako je i on Jevrej - starac bi se počeo grohotom smijati zapitkujući stalno te kako je izgledao *ladron* kad je upao među žene, te kako su žene reagovala, te šta je tačno rekao - i slično.

Sutradan, odmah poslije jutarnje molitve gazda Salom posla po "*patoću di muestru ajduk*",⁷⁴ - ne bi li svojim očima vidio čudo neviđeno: "jevrejskog provalnika". – No, kad uvedoše pred njega suvonjava prepadnuta čovjeka od svojih četrdeset godina u pohabanom bosanskom odijelu, gazda Saloma prođe volja za šegačenjem – pa prijateljski, gotovo očinski, ukori nesretnika zbog sumnje u spremnost bolje stojećih opština da mu priteknu u pomoć davanjem beskamatnog kredita kao što nalaže *Tora* - nakon čega mu, na siromaškovo zaprepaštenje, dade sumu koja je dostajala za pokretanje malog obrta uz

⁷³ Ladino: *mazalbashu* – zlosrećković.

⁷⁴ Ladino: *patochu di muestru ayduk* - našeg nespretnog hajduka.

napomenu da ne mora sve vratiti odjednom – nego “na rate, malo po malo, kako bude imao”.

Sefardske su se priče u Sarajevu obično završavale riječima:

*“I komu todu estu fue verdad – ansi moz venga la geula. -
I si fue mintira - ki muz venga il mashiah.”*

Ako je sve uistinu bilo ovako – onda neka nam dođe sloboda. - A ako li je ovo laž - neka nam dođe Mesija

– pa nije red da se ova završi drugačije.

Rabinski marifetluci

Dobar dio predratnih sarajevskih rabina je zvanje stekao na rabinskom seminariju u Beču. Priča se da je završni ispit pred dobijanje rabinske titule bio ispit iz retorike koji se sastojao u tome da apsolvent rabinskih studija u prisustvu cjelokupnog nastavničkog vijeća i studenata svih godina održi jednosatni govor o temi koju bi dobio tek u amfiteatru. Smatralo se da osoba koja nije u stanju odgovoriti na takav izazov ne može predstavljati jevrejsko učenje ni prema vani ni prema unutra. Budući rabin bi stao na binu, otvorio kovertu koja je stajala na govornici, pročitao temu o kojoj treba govoriti – i nakon pet minuta (koliko bi mu bilo dodijeljeno za organizovanje misli i pravljenje skice govora) počeo govoriti na zadatu temu. Jedan od sarajevskih studenata, izvjesni Tauber koji je kasnije i služio kao rabin u nekoj od bosansko-hercegovačkih jevrejskih opština, je visprenim pitanjima i balkanskim verbalnim marifetlucima u toj mjeri zagorčavao život profesoru retorike da se isti odlučio na malu osvetu, koja je drskog Sarajliju trebala naučiti pameti. Na dan Tauberovog završnog ispita, umjesto da mu postavi tešku temu (čemu je pomenuti, znajući za osjećanja što ih je profesor gajio prema njemu, bio naredan) – profesor odluči da njegov papir jednostavno ostavi praznim, uživajući unaprijed u nezgodi u kojoj će se vickasti student naći.

Amfiteatar je pun, u prvim redovima sjede svi profesori, iza njih studenti po godinama. Tauber prilazi bini, otvara kovertu, vadi presavijeni bijeli papir, otvara ga

prikrivajući drhtanje ruku – i gle čuda: papir je prazan. Okreće ga u očekivanju da je pogrešno složen, i da ga presudno pitanje očekuje na poleđini – no, na opšte iznenađenje, ni tamo ne nalazi ni jedne jedine riječi. Stariji studenti već pretpostavljaju o čemu se radi. Mukla tišina vlada amfiteatrom. Po isteku treće minute pripreme, Tauber glasno saopšti svoju temu:

Ništa, nihil, creatio ex nihilo, stvaranje ni iz čega... u misticizmu postoje tvrdnje da je Bog svijet stvorio od već postojećeg materijala, svejedno, među jevrejskim učenicima preovladavajuće je mišljenje je da početne riječi Prve Knjige Mojsijeve upućuju na stvaranje ni iz čega...

I tako punih sat vremena, bez pauze, rezime odgovora klasične jevrejske misli na pitanje da li svijet postoji oduvijek ili je stvoren u vremenu, da li je vrijeme stvoreno, da li je materijalni svijet koji poznajemo samo premodelacija već postojeće materije ili je nastao nakon apsolutnog nebitka, itd. itd. itd.

Kada je, nakon tačno šezdeset minuta Tauber priveo kraju svoje izlaganje – majstorski kao što je i počeo, amfiteatrom se odliježe gromoglasni aplauz. Profesorsko vijeće dodijeli Tauberu najvišu ocjenu – te profesoru retorike ne preostade nego da prizna da se u Beču retorika samo uči – dok je na Balkanu način života.

Velika frtutma

Ovo je jedna od onih pričica koja je u jednom od mnogih starih Sarajeva (već sam odavno shvatio da postoji nekoliko starih Sarajeva – i da mnogi koristeći isti termin misle na sasvim različite stvari) bila dio kolektivnog smiješnog (ako može postojati koncept kolektivne krivice ne vidim zašto ne bi mogao postojati koncept kolektivnog smiješnog).

Priča kaže: Sarajlija, Isak Altarac, imao je u Americi rođaka koji mu je svakih par mjeseci slao pakete sa najnovijim američkim proizvodima. Ne želeći da mu se zbog prelaska s jedne arese na drugu sljedeći paket zagubi, Altarac koji je upravo mijenjao stan, poslao rođaku sljedeći telegram:

Selim, u velikoj sam frtutmi, ne šalji paket do daljnjeg.

Američki rođak sačeka da prođe izvjesno vrijeme po prijemu pisma – pa smatrajući da je “do daljnjeg” već prošlo – poslao paket na sljedeću adresu:

*Isak Altarac
Velika Frtutma
Sarajevo*

Pošta koja nije uspjela pronaći navedenu adresu barem je znala gdje treba tražiti Isaka Altarca – te paket bi donešen u Jevrejsku Opštinu u kojoj nije bilo nikakve sumnje ko je adresat – te paket ipak stiže u ruke onome kome je i namijenjen.

Stara logika

Judaizam je satkan od zapovjedi koje je čovjek dužan držati, a koje se dijele na biblijske i rabinske (s tim što sama Biblija zapovijeda obdržavanje rabinskih zapovjedi). U slučaju kad postoje različita mišljenja o pitanju kako praktično sprovesti određenu biblijsku zapovijed – a nijedno od njih se ne može dokazati kao definitivno tačno – tada se, po nalogu *Talmuda*, treba ravnati po otežavajućem mišljenju (po mišljenju koje zahtijeva uzdržavanje od nečeg što bismo inače radili, rađenje nečeg što inače ne bismo smatrali obavezom ili rađenje više od onog što smatramo obaveznim).

Ovaj talmudski diktum zasniva se na logici da ako je u pravu zagovornik lakše održive varijante – a mi bi se ipak ravnali po otežavajućem mišljenju – tad ne bismo bili na velikom gubitku, jer smo samo napravili više od onoga što se od nas očekuje.

Istovremeno, *Talmud* nalaže da se u slučaju slične dileme na temu rabinske zapovjedi ima ravnati po olakšavajućem mišljenju.

Prvi se princip na hebrejskom naziva “*safek mide-Orajta lehumra*” (u slučaju dileme koja se tiče propisa *Tore* ide se po otežavajućem mišljenju), a drugi “*safek mide-rabanan lekula*” (u slučaju dileme koja se tiče rabinskih propisa ide se po olakšavajućem mišljenju).

Pripovjeda se među Jevrejima Sarajeva kako je jednom prilikom neki *haham* držao čas na kome je objašnjavao kako se imaju sprovoditi određene zapovjedi. Da bi slušaocima olakšao da pamte detalje propisa, kao i da bi ih ohrabrio u obdržavanju istih, neprestano je navodio biblijske stihove kao ilustraciju, potporu i dokaz za svoje riječi. U jednom trenutku, jedan od prisutnih ne baš pretjerano pobožnih mladića, pokuša minirati predavanje olakom opaskom:

Sve ovo što haham priča lijepo je i tačno, pod uslovom da Bog stvarno postoji. Šta, međutim, ako Boga uopšte nema? Šta ako Tora nije ništa drugo nego zbirka socijalnih normi našeg naroda, normi koje su u svoje vrijeme bile društveno korisne i napredne – ali su ih ondašnji prosvjetitelji zaodjenuli u teološko ruho, ne bi li potakli široke narodne mase na njihovo obdržavanje? Zar u tom slučaju ne bi bilo zaumno insistirati na obdržavanju istih tih propisa danas kad oni predstavljaju iskorak unazad?

Iza smjelih mladićevih riječi prostorijom zavlada tajac. Stariji su otpuhivali zabrinuto vrteći glavama, dok su mlađi uglavnom čekali odgovor. Jedni s nadom, drugi s unaprijednim podsmijehom, a treći sa strahom.

Haham podiže pogled sa svezka *Talmuda* koji je stajao otvoren pred njim, baci pogled na prisutne - pa zatim, zagledavši se pitaocu u oči, odgovori:

Safek mide-Orajta lehumra - u slučaju dileme koja se tiče propisa Tore ide se po otežavajućem mišljenju.

Od čega se umire - a od čega ne

Jedanput neki siromašni Jevrejin konačno skupi dovoljno novca da kupi cijeli *Talmud*, o čemu je sanjao čitav život – pa nakon što si je ispunio želju, sjede i otpoče studirati ovu zbirku drevne mudrosti. No, *Talmud* ga je iznenadio. On je očekivao odgovore na svoja pitanja – a umjesto njih dobio je još pregršt tuđih pitanja. Očekivao je jasno definisane stavove – a umjesto njih našao diskusije i rasprave o svemu i svačemu, uključujući i stvari koje je smatrao neupitnim. No, ono što je stvarno poljuljalo njegovu vjeru i prijetilo da naruši njegov svijet bila je kontradikcija na koju je naišao čitajući pomno talmudski tekst. Kada je tek počeo s učenjem *Talmuda*, na kraju jedne duge diskusije naišao je na zaključak koji mu se učinio stranim - i koga se zato tako dobro sjećao. Međutim danas je, na udaljenosti od svega nekoliko strana, našao diskusiju čiji je zaključak bio u potpunosti suprotan prvom. Zbunjen, ne znajući koji od dva zaključka je istinit, Jevrejin se uputi ka hahamu od koga je očekivao da razriješi njegovu dilemu. *Hahama* je zatekao kako se i sam njiše nad svezkom *Talmuda*. Jevrejin mu navede o kojim se traktatima, o kojim poglavljima stranama i iskazima radilo – na šta ga *haham* odmah uputi na treću odrednicu. Na još jednom mjestu *Talmud* se bavio istim pitanjem. Jevrejin zadovoljan i umiren pohita kući - ali, na svoje iznaneđenje na mjestu na koje mu je ukazao *haham* nađe dugu diskusiju na istu temu, zaključak koje je pokazivao da je istina sasvim drugačija od zaključenog u prve dvije diskusije.

Još zbunjeniji nego ranije, Jevrejin se uputi *hahamu*:

- *Očekivao sam od tebe da mi pomogneš da izađem na kraj sa kontradikcijom – a ti mi samo ukaza ne veću kontradikciju. – Zašto?*
- *Barem si naučio jednu veliku stvar – odgovori haham.*
- *Koju?*
- *Od kontradikcija se ne umire.*

O kašerutu i još koječemu

Tora zabranjuje kuvanje životinjskog mesa i mlijeka, kao i samo uživanje mesne hrane i mliječnih prerađevina u isto vrijeme. U vrijeme dok je još uvijek postojao vrhovni *Tora-sud* mudraci su donijeli uredbu po kojoj se rečena zabrana miješanja mesne i mliječne hrane proširuje i na meso peradi. Veliki broj zakona o *kašerutu*⁷⁵ odnosi se upravo na pitanja razdvajanja mesne i mliječne hrane, mesnog i mliječnog posuđa i pribora za jelo, vremenskog razmaka neophodnog da bi se nakon jedne vrste hrane mogla uživati druga i slično.

Unatoč činjenici da su se ovi zakoni sve do II svjetskog rata među sarajevskim Jevrejima sprovodili rigorozno, priča se da se jednom prilikom nekoj *noni* desilo da je usred spravljanja *burikitjas kun kezu*⁷⁶ za *limud*⁷⁷ svog pokojnog muža na koji su bili pozvani svi gradski *hahamim*, baš kad je trebala staviti zadnju tepsiju u peć, ostala bez ulja. Kako je noć već uveliko bila poodmakla, starica se bojala da izađe iz kuće i pozajmi ulje od nekog od komšija. S druge strane, već je bila potpuno iscrpljena zadatkom koji joj je s godinama oduzimao sve više i više vremena – te joj se posao nije ostavljao za sutra.

⁷⁵ Hebrejski: *kašerut* – obredna podobnost.

⁷⁶ Ladino: *burikityas kun kezu* - paštete ili pogačice sa sirom.

⁷⁷ Hebrejski: *limud* - zajedničko učenje svetih tekstova u znak spomena na umrlog koje se upriličuje na godišnjicu smrti.

Uostalom, otkud je mogla znati kakvog će zdravlja biti sutra. Toliko se nadala da će sve završiti večeras. Do sutra bi se, gluho i daleko bilo, *burikitjas* mogle i pokvariti.

U nastupu malodušnosti i pretjeranog samo-sažaljenja i samo-razumijevanja starica, unatoč zabrani miješanja mesnog i mliječnog, zagrabi kašiku guščije masti – i brzo je - ne bi li preduhitrila promišljanje i odustajanje, razmaza po tepsiji. Nije stigla ni staviti tepsiju u peć – a već je počeo peći savjest. Bila je prestara da bi se ovako glupo igrala s udjelom u svijetu koji dolazi. Cijelu noć nije oka sklopila, da bi se pred zoru sjetila kako je nekom prilikom čula muškarce kako raspravljaju o propisima *kašeruta*, i da joj je ostalo u pamćenju da su određene smjese zabranjene samo ako se u glavnoj hrani osjeti ukus dodate hrane, dok su druge zabranjene samo ako zapremine dodate hrane koja se sa glavnom ne bi smjela miješati ne prelazi jednu šezdesetinu zapremine glavne hrane.

Džaba, ma koliko se trudila, starica se nije mogla sjetiti koji se propis odnosio na koju smjesu. *Ako se na ovo odnosi propis o šezdesetini*, glasno je razmišljala, *masti, vala, nije bilo ni koliko jednu šezdesetinu u odnosu na burekas*.

Ali, opet, šta u slučaju da se u ovakvom slučaju dozvoljenost smjese provjerava prisustvom ukusa dodate hrane? Tu starica, brže-bolje, zagriže jednu *burikitju*. *Vala nemaju ukus guščije masti*, presudi. Znači, kako god okreneš, *burikitjas* su *kašer*.

Jedino što starica nije bila sigurna da li se svi ovi propisi primjenjuju samo u slučaju da je do miješanja došlo nenamjerno. Nešto joj se nije činilo razumnim da bi se ovi propisi mogli primjenjivati i u slučaju namjernog prestupa.

S druge strane, nije ona namjerno nemala više ulje u kući - tako da nije bila sigurna ni da li se ovo može nazvati namjernim prestupom. Bog joj je svjedok da bi ona najviše voljela da je imala u kući još ulja, i da je sve napravila po redu i zakonu kao što je činila godinama. Šta godinama? – Uvijek, kao što je činila uvijek. Na koncu, toliki *hahamim* dolaze sutra, valjalo je čuvati obraz. Ko je vidio da na *limudu* fali posluženja? Uostalom, eto, nit' je stvar napravila namjerno, nit' je masti bilo koliko jedna šezdesetina *burikitjas*, nit' su *burikitjas* imale ukus gušćije masti - dakle, morale su biti *kašer* – i gotovo.

I pored jutrošnje odluke da su *burikitjas* sigurno *kašer* – uveče, kad su *hahamim*, nakon učenja i prigodnih govora kojima se pobuđuje uspomena na pokojnika - a njegovo potomstvo podstiče da nastavi njegovim putem dobrog i pobožnog Jevrejina, sjeli za sto da se založe – staricu, ipak, zažiga srce. Šta ako *hahamim*, bojala se, otkriju njen grijeh. Mogli bi je prokleti, ili, još gore, isključiti iz Opštine – ili, čak, zabraniti da bude pokopana na jevrejskom groblju.

Kad jedan od *hahama* prinese ustima jednu od *burikitjas* iz posljednjeg pleha (starica je dobro znala koje je smjestila u koju posudu), i izgovorivši prigodan blagoslov slasno odgrize dobar komad – starici odlaknu, *burikitjas* su, očigledno, ipak bile *kašer*. *Hahamim* sigurno ne bi jeli zabranjenu hranu, rezonovala je starica, presretna što se pod stare dane ipak nije ogriješila.

Lako je muškima kad žene vode računa

Još jedna priča, ova iz još starijih vremena, pokazuje u kojoj su mjeri ovi propisi bili stalno prisutni u svijesti Jevreja.

Ponoć je, Sari se čini da čuje korake u kuhinji. U prvom trenutku pomisli da je to Avram ustao da pije vode, ili da pregrize nešto. U posljednje vrijeme često se budio i jeo noću. Okrenu se na drugu stranu ne bi li nastavila san. Krajičkom oka spazi Avrama koji je spavao snom pravednika. *Bože, ko onda korača po kuhinji? Sigurno lopov koji se ušuljao u kuću.* Nastavi osluškivati, koraci iz kuhinje su se čuli sasvim razgovijetno. *Avrame, Avrame,* počeo šapatom buditi muža, *imamo lopova u kuhinji.*

Avram otvori oči ne razumijevajući još uvijek šta se hoće od njega. *Avrame, lopov je u kuhinji, čuješ li korake?* Sad već budan i sam počeo osluškivati. Koraci su se stvarno čuli – ali on to nije htio potvrditi Sari, znajući da bi to kod nje stvorilo samo još veći strah. Ustade polako, otvori ladicu noćnog ormara, izvadi iz nje nož i krenu tiho prema kuhinji. U tom trenutku Sara zavika koliko je grlo nosi: *Ne tim nožem, to je nož od sira.*

Lopov, shvativši da su ukućani budni, a i ne razumijevajući baš najbolje šta Sarine riječi izgovorene na španskom znače, na vrat na nos skoči kroz prozor i nage preko avlije koliko su ga noge nosile.

I tako je obdržavanje propisa *kašeruta* još jedanput spasilo Jevreje iz nevolje.

Bratstvo i jedinstvo: sefardsko-aškenaska perspektiva

Do drugog svjetskog rata djelovale su u Sarajevu dvije jevrejske opštine. Jedna, u gradu ukorjenjenija, starija starinskija i brojnija – sefardska, okupljala je potomke prognanika iz Španije. – A druga – aškenaska, okupljala je Jevreje porijeklom iz Istočne i Srednje Evrope koji su u Sarajevo u značajnijem broju stigli tek sa austrijskom okupacijom, i koji su uglavnom ili posjedovali savremeno evropsko obrazovanje – ili, barem, bili obrtnici po evropskom modelu i standardima. Poslije II Svjetskog Rata i planskog istrebljenja Jevreja od strane Trećeg Rajha i Nezavisne Države Hrvatske, šaka preživjelih (što partizana a što logoraša) nije smatrala neophodnim da se i od tako malobrojne zajednice prave dvije – tako da je u jedinoj od pet sarajevskih sinagoga (i to upravo aškenaskoj - preostale četiri bile su sefardske) koja je nastavila funkcionisati kao sinagoga stvorena i zajednička sefardsko-aškenaska jevrejska opština. To naravno ne znači da su razlike i, uglavnom bezazlene, predrasude jedne jevrejske grupacije prema drugoj dekretom prestale da postoje. - Do dana današnjeg stariji članovi opštine običavaju peckati Jevreje drugog obreda namjernim zanemarivanjem. Primjerice, jednaput su iz Pariza u Sarajevo u isto vrijeme stigla dvojica predratnih Sarajlija, jedan Sefard - a drugi Aškenaz. U razmaku od pola sata, obojica su “stigla” zanemariti opštinu drugog obreda, polu svjesno – a polu nenamjerno. Aškenaz je na pitanje

jednog mlađeg opštinaru o tome kako je izgledao jevrejski život u predratnom Sarajevu odgovorio:

- *E, trebalo je to da vidite. Znate, tada je sve bilo drugačije. Opština je bila velika – hiljadu članova...*
- *Pa, Opština i danas ima hiljadu članova – čudio se mladi sagovornik – zar nije u Sarajevu prije rata bilo dvanaest hiljada Jevreja?*
- *Da, bilo je i Sefarda – odgovori starac, smiješeći se zavjerenički.*

Nepunih pola sata nakon toga, sefardski Parižanin je, neznajući ništa o prethodno opisanom događaju, nostalgичno upitao sekretaricu Opštine:

- *Sjećaš li se kako je to bilo nekada u dobra stara vremena, grad je bio mnogo manji nego danas – a bilo je jedanaest hiljada Jevreja...*
- *Dvanaest – ispravi ga sekretarica i neznajući da mu time samo stvara pred-tekst za unaprijed pripremljeni cinični odgovor:*
- *Jes', dobro si – bilo je i Švabo-Didjos (Ladino: švabski, odnosno Njemački Jevreji).*

Par godina prije ovog posljednjeg rata osnovano je u Sarajevu društvo “*Vidas Largas*” koje se bavilo očuvanjem i revitalizacijom sefardske kulture. U sklopu aktivnosti ovog društva organizovana su razna predavanja uglavnom na sefardske teme. Tako su se iz mjeseca u mjesec smjenjivale teme: sefardska imena, sefardska prezimena, sefardski nadimci, sefardske poslovice, sefardska kuhinja, sefardske romanse, sefardska narodna

priča - i slično. Poslije nekoliko mjeseci ovog sefardskog maratona, jedan viđeniji opštinar aškenaskog porijekla nije mogao a da odsustvo bilo kakvog osvrta na aškenasku kulturu i književnost u kulturnom repertoaru sarajevske jevrejske opštine ne doživi kao marginalizaciju i pocjenjivanje tradicije kojoj je pripadao. Na jednom od predavanja na sefardske teme, u trenutku kada je predavač upitao prisutne imaju li pitanja na temu o kojoj je govorio, on skoči i uzbuđeno zapita:

Dobro jel' ima nade da bi jednom nekom moglo pasti na pamet, tek onako usput, da pripremi nešto i na temu aškenaske istorije i tradicije.

Predavač, Sefard, ne shvatajući razloge njegova uzbuđenja odgovori kratko:

Ti, brate, pripremi – k'o i ja što sam – a mi ćemo svi doć' i slušat' te. Neću valjda ja pripremat' predavanje na temu Aškenaza. Eto vas – pa pripremite. Ni ja nisam od tebe tražio da pripremiš predavanje o Sefardima.

Satjeran u kut neočekivanim odgovorom, ugledni opštinar nemade drugog izbora nego da podigne bačenu rukavicu. Nakon što je, svjestan činjenice da čast cjelokupnog aškenaskog dijela jevrejske populacije Sarajeva zavisi od njegovog angažmana, brižljivo pripremio svoje izlaganje, vodeći računa o svakom podatku koji je kanio iznijeti - on utanači sa opštinskom upravom datum predavanja, a isto još najavi i plakatom (koji je, uzgred, bio bar dva puta veći od najave za sljedeće predavanje iz oblasti sefardike).

Naslov predavanja bio je: *Kratak osvrt na glavne tokove razvoja aškenaske tradicije i kulture.*

Publika koja se pojavila na predavanju bila je identična onoj koja je pohađala predavanja na sefardske teme – i koja je, ionako, predstavljala više inventar opštine a manje publiku privučenu konkretnom temom. Svejedno, aškenaski dio publike namjerno je malo do umjereno

dramatizovao situaciju govoreći unaprijed ushićeno o predavanju i njegovoj važnosti, podvlačeći kako je *“bilo krajne vrijeme da Opština organizuje neki kulturni sadržaj”*.

Predavač je bio vidno uzbuđen, govorio je s ljubavlju i zanosom. Svo vrijeme predavanja ni jedan jedini put nije ni pogledao na bilješke koje je tako predano pripremao. Govorio je kao posjednut, bez predaha i predano – iz glave. Po završetku izlaganja upita prisutne da li bi neko, možda, želio postaviti neko pitanje vezano za tematiku predavanja.

Javila se jedna starija Sefardkinja koja je svoje pitanje ovako formulisala:

Hvala vam na vrlo informativnom izlaganju, večeras sam mnoge stvari čula po prvi puta. Ja sam, međutim htjela da vas pitam kako se među Aškenazima izgubio Ladino?

Zaprepašten pitanjem, ne znajući da li se radi o provokaciji, nepoznavanju osnovnih informacija ili pukoj senilnosti, predavač je netremice gledao u pitateljicu. U istom trenutku, u drugom dijelu sale druga se gospođa, takođe Sefardkinja, javila za riječ. Pronašavši u novom pitanju spas od staroga na koje nije znao “valjano” odgovoriti jer nikako nije mogao odrediti koji je od tri moguća motiva bio stvarni motiv pitateljice – predavač dade znak da je spreman saslušati drugo pitanje. Druga gospođa postavi sljedeće pitanje:

Vidim da ste stručnjak za ovu materiju – i baš ste nam lijepo objasnili stvari koje mnogi od nas, ja prva, nisu znali. Ja sam htjela da iskoristim priliku i da vam postavim pitanje na koje nikako ne znam odgovoriti onima koji ga meni postavljaju. - Naime: po čemu se Aškenazi razlikuju od Jevreja... .. ovaj..., mislim... od Sefarda.

Iz drugog je pitanja i samom predavaču postalo jasno da se radi o smišljenoj osveti za uvredljive opaske kojima su prethodna predavanja na sefardske teme lišena prava na počasni naslov kulturni događaj. Sada kada mu je definitivno bilo jasno da je motiv ipak bio provokatorski, mogao se i sam predavač predati ovoj staroj bezazlenoj društvenoj igri, koja će s njegovom generacijom vjerovatno sasvim iščeznuti sa ovih prostora.

Psihoanaliza i Cionizam

Vele da su Teodor Hercl, najpoznatiji među začetnicima ideje obnove jevrejske državnosti, i Sigmund Frojd, otac psihoanalize, jedno vrijeme živjeli su u Beču u istoj ulici. Samo je ruka Providenja spriječila Hercla da svoj san o obnovi Izraela ispriča Frojdu koji bi isti, zasigurno, protumačio kao simbolički iskaz Herclove podsvjesne želje da spava sa vlastitom majkom – što je moglo dovesti do toga da, po ko zna koji put, scenario aktivnog sudionika vlastite i opšte istorije bude zamijenjen scenarijem pasivnog autokoncentrisanog bolesnika koji zna da njegov život nepobitno ovisi o scenama kojima je prisustvovao u ranoj mladosti. Možda bi ipak bilo bolje da se počnemo baviti pitanjem kakvi bi trebalo da budemo umjesto da dovijeka razglabamo o tome zašto moramo biti onakvi kakvi već jesmo.

Jevrejsko pravo i teatar

Rabi Jisrael Meir ha-Kohen iz Radina, čija se zbirka propisa o *lašon ha-ra* (hebrejski: ogovaranje) pod naslovom "*Hafec Hajim*" ili "Onaj koji želi živjeti" (prema stihu 12-om iz 34-og Psalma: "Onaj koji želi živjeti, koji ljubi dane i rad je dobro vidjeti nek ustavlja jezik svoj od zla i usta svoja od riječi prevarne") smatra najpotpunijom kodifikacijom ove grane jevrejskog prava i etike, bio je poznat kao čovjek koji je svo vrijeme provodio u učenju Tore i pisanju knjiga, što mu nije ostavljalo mnogo vremena za bavljenje prolaznim stvarima. Zakopan u klasičnu rabinsku literaturu, sav u strahu da neće stići ispuniti ono što se od čovjeka očekuje, nije znao i nije znati mnogo o načinima na koje su ljudi njegova doba gubili vrijeme koje je on držao tako dragocjenim.

Pripovjeda se da ga je jednom prilikom neko od učenika upitao koje je stanovište jevrejskog prava o Pozorištu, Hafec Hajim (u svijetu *Tore* običaj je da se halahičke autoritete umjesto njihovog vlastitog imena naziva imenom njihovog najpoznatijeg životnog djela) prvo odgovorio retoričkim pitanjem: "*Šta je to pozorište?*" kojim je (osim što je ispunio drevnu rabinsku obavezu da na pitanje odgovori pitanjem) podvukao i šta je njegov lični stav prema ovoj ustanovi.

Jedan od učenika, valjda ne shvatajući da se radi o retoričkom pitanju, objasni mu da se radi o velikoj građevini koja ima balkone sa unutrašnje strane na kojima,

jednako kao i na stolicama raspoređenim u redove po cijeloj dvorani, sjedi preko hiljadu gledalaca koji gledaju glumce koji izvode predstavu.

- *Koliko traje ta predstava?* - upita Hafec Hajim.
- *Sat i po - dva* – odgovori učenik.
- *A šta za to vrijeme rade onih hiljadu ljudi?*
- *Kako šta rade, snebivao se učenik, slušaju predstavu i ćute.*
- *Ćute?* – upita Hafec Hajim oduševljen.
- *Ćute* – odgovori učenik, ne uviđajući kojim su pravcem krenule učiteljeve misli.
- *Hiljadu ljudi ćute sat i po... ponavljaše Hafec Hajim kao hipnotisan... hiljadu ljudi čitav sat i po ne ogovaraju, ne prepričavaju, ne otkrivaju tuđe tajne, ne lažu, ne petljaju, ne pakoste. Hiljadu i po sati čovječanstvo je spašeno ljudskog zlojezičenja. I vi još pitate je li dozvoljeno da se ide u pozorište? Micva⁷⁸ je da se ide u Pozorište. Micva!*

⁷⁸ Hebrejski: *micva* – bogougodno djelo, sevap.

IV - Priče iz života,
ondašnjeg i sadašnjeg

Pomirenje

Subota je. Hram je dupke pun. *Hazan*⁷⁹ privodi kraju jutarnju molitvu, i vrijeme je da sinjor Lijačo, *gabaj*⁸⁰ (blagajnik hrama), počne sa uobičajenom prodajom počasti koja je prethodila javnom čitanju iz *Tore*, jer običaj nalaže da se sve počasti vezane za ovu priliku, od otvaranja ormara u kome se *Tore* čuvaju, preko iznošenja svitka – pa do *aliya*,⁸¹ kojih subotom ima sedam, prodaju licitiranjem.

- *Gospodo, koliko se daje za petiha?*⁸²
- *Deset*, povika neko.
- *Deset...*, *deset daju za petiha*, licitirao je sinjor Lijačo.
- *Petnaest*, povika neko drugi.
- *Petnaest daju za petiha, petnaest... petnaest daju za petiha*, ponavljao je sinjor Lijačo – pa, kako niko ne podiže sumu, zaključio – *kupio sinjor Ruven Albahari*.

⁷⁹ Hebrejski: *hazan* – predmolitelj.

⁸⁰ Hebrejski: *gabay* – blagajnik sinagoge.

⁸¹ Hebrejski: *'aliya* – uspinjanje na čitanje iz svitka Petoknjižja prilikom javnog bogoslužjenja.

⁸² Hebrejski: *petiha* – otvaranje ormara *Tore*, prva počast koja se licitira.

Hazan poče govoriti molitvu kojom se zaziva božanski blagoslov na darodavca, a *gabaj* nastavi sa licitacijom, nudeći na prodaju prvo uspinjanje na čitanje iz *Tore*, običajem rezervisano za *Koanim* – potomke prvosveštenika Arona: *Alijat Koen... koliko se daje za alijat Koen?* U tom trenutku *haham* dade znak Lijaču da mu pristupi, pa kad mu nešto promrmlja na uho – ovaj objavi prisutnima: *Alijat Koen je prodata sinjor Rafael Dajanu za sto akči.* Unatoč činjenici da je sinjor Rafael bio dobrostojeći trgovac, velikodušni prilog od sto akči začudi prisutne. Osim toga sinjor Rafael nije bio Koen. Još čudnije bilo je što je i sam sinjor Rafael djelovao začuđen prilogom koji mu se pripisivao. “*Pomirenje*“, *haham* sprovodi “*pomirenje*“, poče se šaputati po hramu. Sada su već sve oči bile uprte ka *hahamu* koji, podigavši se sa svoga mjesta kako bi pridao veću važnost onome što će reći, objavi da sinjor Rafael čini čast sinjor Salamonu Koenu. Oči prisutnih počеше skakati sa sinjor Rafaela na sinjor Salamona i natrag. *Haham* se pravio da se ništa posebno ne dešava – te Lijačo nastavi sa licitacijom, prodajući drugo uspinjanje na čitanje iz *Tore*, običajem rezervisano za pripadnike plemena Levi:

- *Alijat a-Levi, gospodo, koliko se daje za alijat a-Levi?*
- *Dvadeset!* – povika neko, više da bi omogućio da se odmah pređe na prodaju sljedećeg – nego što se stvarno htio nadmetati oko kupovanja ove počasti.
- *Alijat a-Levi dvadeset, alijat a-Levi...dvadeset... drugi put. Alijat a-Levi dvadeset – prodato.*

Hazan zazva božanski blagoslov i na ovog darodavca, sve pogledajući ispod oka *hahama*, i očekujući s nestrpljenjem, kao i ostatak opštinstva, da vidi kako će proći “*pomirenje*“. Rafael i Salamon bili su viđeni članovi opštinske uprave, dobri i pobožni Jevreji, imućni trgovci i veliki prijatelji. No, kako se to često dešava, prije nekoliko mjeseci nešto su se sporječkali oko nekog posla -

i otad, ne samo što su prestali govoriti jedan s drugim – nego su, polako ali sigurno, počeli dijeliti i cijelu Opštinu. Prijatelji i saradnici sinjor Rafaela nisu se prijatno osjećali razgovarajući sa sinjor Salamonom, znajući da će se uvijek naći neko ko će sinjor Rafaelu prenijeti vijest o njihovom “približavanju” sinjor Salamonu. Isto se dešavalo ljudima bliskim sinjor Salamonu. Neki od onih koji su ovisili o njemu čak su otišli tako daleko da su okretali glavu ako bi naišao neko od “rafelista”. S vremenom, netrpeljivost između dvojice prvaka postade opštinskim problemom – te loše vijesti dođoše i do samog *hahama*, koji je pokušao posredovati pozvavši obojicu na kaficu u subotu popodne – ali su se obojica, nakon što su saznali da je i “druga strana” takođe pozvana, ispričali prilično neuvjerljivim objašnjenjima. Nakon toga stvari su postale još gore. Kada bi jedan od dvojice ušao na sjednicu opštinske uprave drugi bi odmah izašao. Mnogi od opštinskih prvaka pokušahu da se konsultuju sa *hahamom* – ali njegovo rabinsko “*Sve će doći na svoje mjesto*” nije im ulivalo baš mnogo nade. Ove subote, međutim, svima postade jasno da je *haham* ipak odlučio uzeti stvar u svoje ruke, koristeći se starom institucijom “pomirenja”. Niko od prisutnih nikad dosad nije prisustvovao “pomirenju” – ali je većina čula od starijih koji su, opet, čuli od svojih starijih da je tad i tad taj i taj *haham* “prisilio” na pomirenje dvojicu namćora ili inadžija. Sada se ista stvar odvijala pred njihovim očima.

- *Treća alija, gospodo, koliko se daje za treću alija?* – nastavi sinjor Lijačo sa prodajom počasti.

Haham se zakašlja retorički, *gabaj* mu priđe, klimajući glavom saslušajući uputu – pa se okrenu prisutnima obznanjujući:

- *Treća alija je sačuvana za sinjor Rafaela. Kupio ju je, za sto i pedeset akči, sinjor Salamon Koen.*

Hazan se odmah dade na čantranje blagoslova za štedrog darodavca, dok je ovaj posljednji samo bacao ljutite poglede na *hahama*. Ostatak počasti bjehu prodane u nekoliko trenutaka i za male pare – ne bi li se pozornica oslobodila za nastupajuću scenu. Svi su napeto iščekivala šta će se desiti sljedeće. Ako jedan prihvati da se uspne na čitanje iz *Tore* – i drugi će morati – i tako od njihove svađe neće ostati ništa. Istovremeno, onaj koji se ne uspne na čitanje iz *Tore* kada je pozvan – time je omalovažava, a po jevrejskom narodnom vjerovanju takva se drskost kažnjava ili skraćanjem života – ili, u najmanju ruku, sigurnom propašću u poslu.

Nakon licitacije posljednje *alija*, *hazan* počeo pjevati stihove kojima se prati iznošenje svitka *Tore*, vjernici ustadoše da odaju počast svitku koji bi iznešen i postavljen na stalak za čitanje. Time je nastupio i trenutak u kome je sinjor Salamon morao progutati svoj ponos i uspeti se na čitanje iz *Tore* kao dobar Jevrejin.. Svi su pogledi bili uprti u njega. Neki od prisutnih, oni učeniji ili bogatiji, ohrabrivahu ga pogledima i išareteći mu da se ne skanjuje - nego da prihvati ponuđenu počast. Pogledi ostalih ne odavahu ništa osim ustreperjele znatiželje. Sinjor Rafael se pravio da cijela stvar nema baš mnogo veze s njim, i prevrtao je po knjizi tražeći ovosedmično čitanje. Od trenutka kad je *haham* “presudio” dodjeljujući Salamonu “kaznu” od sto – a njemu od sto i pedeset akči, on je stupio u neko čudno stanje na pola puta od bijesa ka strahu. S jedne strane činilo mu se da je njegov udio u svađi bio manji od Salamonovog. S druge strane, *haham* je bio poznat kao bogobojazan sudac koji je bježao od nepravde – i ne bi donio ovakvu presudu da to ne nalaže Božiji Zakon – a ko je on, Rafael, da daje primjedbe na zapovijesti Tvorca. Nemajući baš mnogo izbora on odluči da ako Salamon prihvati počast, i sam učini isto, a što se tiče sto akči – *đavo ih ponio*. Sinjor Salamon, sa svoje

strane, osjećao se slično – ako ne i gore. Na koncu, na njega je palo da izađe prvi. *Šta ako Rafael kasnije ne prihvati da se uspne na treće čitanje?* Bilo je za pretpostaviti da se Rafael neće poigravati sa *hahamovim* očiglednim uputstvom – ali, ipak, njemu ostaje otvorena mogućnost da pljune u Salamonovu ispruženu ruku. Lično, sinjor Salamon je već odavno bio umoran od ove glupe igre ponosa i časti koja je počela od sitnice – a završila ambisom između dvojice prijatelja. Na koncu, Rafael je bio njegov najbolji prijatelj – i tek otkako su prestali razgovarati shvatio je koliko je bilo stvari koje je govorio samo njemu – a koje su sada ostajale razbacane po njegovom mozgu kao neko teško kamenje koje čovjek sam ne može pomjeriti.

Misleći o mnogim lijepim stvarima koje su ga vezivale za sinjor Rafaela, sinjor Salamon se diže sa svog mjesta i krenu odmjerenim koracima ka stalku za čitanje. Kada je trebao proći pored sinjor Rafaela, najedanput se okrenu, i pružajući mu ruku reče:

- *Ne uče hahamim džabe, vidiš kako je ovaj naš lijepo uzduris'o da bar hram vidi neke fajde od našeg inata i gluposti.*

Na šta sinjor Rafael, prihvatajući Salamonovu ispruženu ruku i zadržavajući suze odgovori:

- *I za svađu k'o i za ljubav neophodan je dobar drug. Sam sa sobom čovjek se ne može ni posvađat'.*

Šua zvani pismo

To što je radio nije bilo nimalo lijepo. - Ipak, da nije bilo toga - danas bi malo ko uopšte znao za njega – a ovako, evo, u Sarajevu još uvijek živi priča o Šui la letri. Nadimak *la letra*⁸³ zaradio je zbog čudnog običaja da muškarcima s kojima se sretao potura u džepove ljubavna pisma pisana kitnjastim ženskim rukopisom (majstorija koju je svještio beskrajnim pokušajima). Pisma bi kasnije pronalazile njihove žene - i... (nastavak je lako pretpostaviti). Kao olakšavajuća okolnost mogla bi mu se uzeti činjenica da iz svojih spletki nije izvlačio nikakvu materijalnu korist. - Jednostavno, spletkario je iz zadovoljstva, iz neke i njemu samom nejasne - ali zato ništa manje snažne, unutrašnje potrebe. Pisma je podmetao čak i svojim najbližim - tako da se mora isključiti pretpostavka da je motiv bila osveta ili mržnja. Bogataš ili siromah, ljepotan ili rugoba, Šui je bilo sasvim svedno. Džep je džep - i svaki je predstavljao jednak izazov. Osjećaj ugone koji ga je obuzimao prilikom podmetanja pisma nije znao da objasni ni sebi samome - a kamo li drugima. Pušio nije, pio nije, kockao nije - pisma su bila njegova jedina strast. - Strast kojoj se predao potpuno i nepovratno.

Prvog podmetnutog pisma nije se sjećao. Ni drugog. Uostalom, svakog je dana uredno zaboravljao pisma podmetnuta prethodnog dana, pišući stalno nova i nova pisma od kojih je svako predstavljalo malo umjetničko djelo.

⁸³ Ladino: *la letra* – pismo.

Ispočetka je ta pisma smatrao uspelim šalama - a bio je jedan od rijetkih ljudi koji su znali da se smiju sami. Moglo bi se, čak, pretpostaviti da je s početka u svemu tome bilo nekakvog smisla. Postojala je priča po kojoj je prva pisma Šua podmetao svojim pretpostavljenim u nakani da im se osveti za hirove koje je kao podređeni bio prinuđen trpjeti. Čaršija je poslije, kao i uvijek najbolje obaviještena, pričala je da su prva pisma osim cilja, obično imala i neki neposredan povod. Prema ovoj "provjerenoj informaciji", Šua je sprva pisma podmetao samo onima koji su mu se žestoko zamjerali. Prva pisma su, dakle, bila čudno oružje u čudnoj borbi - a ne sasvim nerazumna strast. No, kao što se nakon izvjesnog vremena kod predanog i požrtvovanog alkoholičara razvije osjećaj tolerancije za sve vrste alkoholnih pića i svijest o ljepoti pluralizma (koja obično završava nemogućnošću pravljenja razlike između brlje i šampanjca) - tako je i Šua prestao razlikovati sredstvo i cilj, osvetu i opšti rat. Jednom riječju - prestao je praviti razliku između džepova. S vremenom, počeo je čak i da skraćuje pisma - koliko da bi ih stigao ispisati što više, ne polažući, više, odveć na kvalitet - opterećen samo potrebom da što je više moguće puta doživi vrhunac koji me je podmetanja pisama donosio. Kada bi žene otkrile u džepovima svojih neopreznih muževa (koji prava ljubavna pisma nesumnjivo kriju mnogo bolje) "neoborive" dokaze nevjere, počele bi im zagorčavati život. Uzalud su se muževi pravdali. - S ovakvim korpusom delikti u rukama trebalo je biti blesav pa povjerovati u proklamovanu muževljevu vjernost. Nehinjeno zaprepaštenje muževa, izraz lica koji je odavao snobivanje, nedoumicu i bol kako zbog nepovjerenja - tako i zbog neshvatanja situacije u kojoj su se našli, smirili bi poneku od žena, ali većini je, iz najrazličitijih razloga, odgovaralo da tvrde da se ipak radi o nevjeri.

Bilo kako bilo, mnogi (najčešće upravo oni koji osim ove izmišljene - stvarnijih afera nisu imali) su cijelu aferu zaboravljali čim bi je zaboravile njihove žene. Drugi (često baš oni koji su život proveli upadajući iz veze u vezu spretno pehlivaneći na tankom užetu - i koje je ljutilo da budu "otkriveni" upravo u nepostojećem flertu) su puno opreznije posmatrali ljude s kojima su dolazili u dodir - tražeći vinovnika da mu se osvete. Treći, u želji da se osvete što prije, nemajući živaca da duže traže vinovnika - i sami su napisali par pisama i podmetnuli ih najsumnjivijima. Par idiota danima su tražili ženu koja im je poslala pismo - vjerujući, zajedno sa svojim ženama koje su konačno pronašle drugu u nevolji, da bi se u njih neko stvarno mogao zaljubiti.

No, kako je s poraslim brojem Šuinih žrtava cijela priča postala dijelom kolektivne svijesti – to su muškarci postajali sve oprezniji i oprezniji. Na koncu cijela stvar se otkrila kada je jedan Šuin dobar prijatelj, osjetio Šuinu ruku u svome džepu. Kada je odmah zatim u istom pronašao i ljubavno pismo postalo je jasno da je tajanstveni podmetač bio upravo Šua. Nije prošlo mnogo i stvar se raščula po cijeloj čaršiji – te uvrijeđeni muževi sastaviše tužbu protiv Šue i uputiše je na *haham-bašija*.

Nije potrebno govoriti da su se iskrenom gnjevu nepravedno optuženih muževa pridružili i poneki čije su žene otkrile stvarna a ne podmetnuta ljubavna pisma, i koji su nastojali iskoristiti opštu gužvu da bi obmanuli svoje žene. Ovi su nekako bili i najglasniji. *Haham-baši* je zakazao suđenje, i u tačno određeno vrijeme pred njim su se pojavile stranke, muževi koji su u jedan glas optuživali Šuu, i Šua koji se branio pukim slijeganjem ramena. Ma koliko je *haham* pokušavao da se uživi u događaj koji se odvijao pred njim – to mu nikako nije polazilo za rukom. Cijela stvar je bila toliko savremeno površna, toliko

neozbiljna i bjelosvjetska da mu se činilo da je svako dalje bavljenje istom ne samo gubljenje vremena – nego i obesvećenje zakona koji je predstavljao. Pokušao je da zamisli kako bi se časne starine pred kojima je učio pravo i zakone našli u čudu pred ovim savremenim opštinarima i njihovim "problemima". Sjećao se svih komplikovanih propisa o nasljeđivanju, rastavi, imovinskim sporovima. Svega što je učio o tome kako se vodi proces, kako se suočavaju svjedoci, kako se traži pravda. *I sve to za šta, mislio je. Da bi me oni danas izvrgavali podsmijehu sudeći se predamnom za svoje nedotupavnosti.* Vidno iznerviran frivolnošću savremenih opštinarina, *haham* prekide raspravu dosuđujući Šui kaznu od hiljadu groša koje će uplatiti u kasu *Ahnasat Kala* - udruženja za pomoć siromašnim nevjestama, čime će se iskupiti za svoj grijeh prema porodici i kućnom miru. Što se muževa tiče, rekao je *haham*, neka im zadovoljština bude u tome što će javno biti proglašeni žrtvama intrige, i neka se tješe pomišlju da su nedaće kroz koje su proli u domovima – evo omogućili nekolicini djevojaka da se udaju po redu i zakonu. *Haham* je suđenje napustio prilično zadovoljan. Em je grješnika naučio pameti, em je napunio kasu udruženja za pomoć siromašnim nevjestama, em nije dozvolio savremenim ispraznjakovićima da se podruguju *Tori* svojim glupim i površnim sporovima.

Uveče, kada je njegova vlastita žena otkrila ljubavno pismo u njegovom džepu učini mu se da možda i nije najbolje odgovorio na pitanje kako se odnositi prema novim problemima koji nemaju ništa od starinske ljepote, dubine i ozbiljnosti.

Međ' Istokom i Zapadom

Nekad sam bio ubjeđen da je zapadna kultura uspjela prodrijeti do svijesti većine ljudi našeg vremena, i nametnuti se, ako ne kao norma – a ono, barem, kao informacija. Držao sam da istočnjaci, htjeli-ne htjeli, o zapadu znaju mnogo – dok zapadnjaci o istoku uglavnom ne znaju mnogo više od onog što su sami htjeli da saznaju. Prije par godina, imao sam priliku doći u Zagreb zajedno sa Avijem, prijateljem sa *ješive*, diplomiranim ekonomistom, rođenim Izraelcem čiji su roditelji u Izrael stigli iz Egipta (u koji su, opet, stigli iz Sirije). Za njega ovo je bilo prvo putovanje u Evropu. Iako se odjevao zapadnjački, a engleski govorio sa američkim naglaskom; iako je vidio bezbroj američkih i evropskih filmova – svejedno je odavao zbunjenost i uzbuđenje koji prate susret s novim i stranim. Po dolasku u Zagreb ja sam odsjeo kod nekih prijatelja – a on u Esplanadi. Kako se radilo o predvečerju *Roš ha-šana* - jevrejske Nove Godine, uveče smo se vidjeli u sinagogi - da bi se poslije službe svako uputio tamo gdje se smjestio.

Sutradan smo se ponovo našli u sinagogi. Poslije službe, Avi me počeo ispitivati o propisima vezanim za održavanje hrišćanskih praznika. Iznenaden njegovim iznenadnim interesom za Hrišćanstvo, ne mogoh se uzdržati a da ne zapitam za neposredni uzrok ovog interesa - na šta mi Avi ispriča kako se juče uveče vratio u Esplanadu, i kako mu je momak na recepciji predao magnetsku karticu koja je služila umjesto ključa. Kako se

radilo o prazniku, i kako je Avi ortodoksni Jevrejin koji se subotom i praznikom običava uzdržavati od paljenja i gašenja svih strujnih naprava (koristeći samo one koje su uključene prije praznika) – on mrtvo ozbiljno saopšti recepcioneru na svom američkom engleskom da je danas praznik - te stoga ne može otvoriti vrata magnetnom karticom. (U Izraelu subotom i praznikom na recepcijama hotela, kao i u hotelskim restoranima, uglavnom rade pripadnici drugih vjerezakona koji nisu obavezni obdržavati propise *Šabata* i praznika. Dodatni problem, koji se sastoji u činjenici da je Jevrejima zabranjeno tražiti eksplicitno od podanika drugih vjerezakona da za njih obavljaju poslove čije je obavljanje na *Šabat* ili praznik samim Jevrejima zabranjeno, riješen je na različite načine - u zavisnosti od “stepena ozbiljnosti zabrane”, kao i od toga da li se radi o ličnoj ili opštoj potrebi, ugodi ili vjerskoj obavezi i slično. U slučaju upravljanja električnim napravama uobičajeno je među ortodoksnim Jevrejima da se ljudima drugog zakona ne govori direktno o radnji čije se nastupanje želi – nego se na nju, radije, aludira.)

No, da se mi vratimo našoj priči. Recepcioner, koji, naravno, nikako nije mogao povezati kakve bi veze praznik mogao imati sa otvaranjem i zatvaranjem vrata, dođe do zaključka da nije dobro razumio strančeve riječi – te, odlučivši da prvom prilikom malo obnovi engleski, pohita da privede kraju razgovor koji ga je dovodio u neugodnu situaciju. – Stoga se snishodljivo nasmješi Aviju – i, pružajući mu karticu, promrmlja:
Onda, sretan vam praznik.

Avi, naviknut da u Izraelu svi razumiju značenje njegove aluzije, doživje recepcionerovu nespremnost da mu sam otvori vrata sobe ako ne kao izraz anti-semitizma - a ono,

u najmanju ruku, kao izraz krajnje nepristojnosti. - Stoga ponovi glasnije:

Kažem, imamo praznik – pa ne mogu otvoriti vrata. Na kraju rečenice još namignu na desno oko, kako bi sasvim odagnao svako eventualno nerezumijevanje.

Recepcioner, sada već zabrinut za strančevo zdravlje, zapita: *Schprechen Sie Deutch?*

Na šta Avi, kako i priliči potomku aleksandrijskih Jevreja, odgovori sa: *Parlez Vous France?*

Šef recepcije koji je izdaleka uvidio da recepcioner ima problema sa gostom, sam pristupi strancu i, odgurnuvši svog podređenog pogledom, zapita na engleskom:

Kako vam mogu pomoći, gospodine?

Avi, ohrabren pojavom pretpostavljenog, još uvijek upućujući ljutite poglede ka recepcioneru, objasni smirenim glasom (kao da je to stvar koja se podrazumijeva) da je danas danas praznik – te stoga on ne može otvoriti vrata.

Šef recepcije, koji se sad sam zabrinu za strančevo zdravlje, na to upita:

Da li biste možda željeli da vam mi otvorimo vrata?

Avi, koji nije htio direktnim odgovorom prekršiti običaj koji nalaže da se u ovakvoj situaciji čovjeku drugog zakona samo da naslutiti šta se od njega očekuje – bez da se eksplicitno zahtijeva izvršenje određene radnje, odgovori:

Kako hoćete.

Na šta šef recepcije, koji očigledno nije imao baš mnogo smisla za pravne finese, odvrati:

Znate, naši gosti obično sami otvaraju vrata svojih soba – ali kako je vama praznik (ovde značajno pogleda Avija pogledom koji je trebalo da znači ako si normalan – onda se zavatlavaš), pa vi ne možete otvoriti vrata - mi smo spremni da to obavimo za vas, ako je to ono što vi hoćete.

Avi polako poče gubiti strpljenje, način na koji su se oba hotelska službenika pravila ludim je već prelazio granice dobrog ukusa, stoga postade drskijim:

Ne vidim u čemu je problem, kao što mi je zabranjeno da otvorim vrata – tako mi je zabranjeno i da vama kažem da ih vi otvorite za mene. Ako ih, međutim, vi otvorite sami od sebe – onda ja mogu ući u sobu.

Šef, zainteresovan da se što prije riješi ekscentričnog gosta koji izmišlja praznike i propise vezane za iste, samo naloži recepcioneru da gostu otvori vrata.

Iznerviran bezobrazlukom službenika, ali i sretan što se cijela priča polako primicala kraju, Avi se polako uputi za službenikom. – Ali, ne lezi vraže, ovaj pozva lift i okrenuvši se prema Aviju uljudno mu ponudi da uđe prije njega. Ne znajući da li da ovo shvati kao ličnu uvredu Avi poče tražiti na mladićevu licu tragove cinizma – pa, kako ih ne nađe, dođe do zaključka da je mladić ili glup ili neobrazovan – ali u svakom slučaju nije zlonamjeran – te, stoga, odgovori pomirljivo:

Znate, praznik je - pa ću ja, radije, pješke - na šta ga mladić samo pogleda sažaljivo i promrmlja:

Da, da, svakako - sretan praznik.

Na spratu, čekala su ga otvorena vrata i novo iznenađenje. Sobarica je ugasila svjetlo koje je, krenuvši za sinagogu, ostavio upaljeno. Nemajući više živaca da se svađa sa recepcijom ili da im objašnjava kako je i zašto ostavio svjetlo, Avi, na svoju veliku radost otkri da je je svjetlo u

kupatilu promaklo sobaričnoj kontroli - te, otvorivši vrata od kupatila ne bi li koliko-toliko svjetla ušlo u sobu, sjede da u polumraku pojede košer večeru koju je donio iz Izraela. Nemajući mnogo dodatnih opcija u mraku u kome se našao, Avi leže da spava.

Ujutru, poslije službe u sinagogi, Avi je jedva dočekaao priliku da prodiskutuje šudno ponašanje službenika hotela s nekim ko poznaje obje kulture I oba mentaliteta. Pokušavao sam da mu objasnim da koncept praznika u Hrišćanstvu ne počiva na ideji zakona i propisa, stvari koje se smiju, ne smiju ili moraju raditi na praznik. Da hrišćanski praznici slave ili neki događaj iz Isusovog života (koji, po hrišćasnom učenju, imaju kosmičku vrijednost) ili uspomenu na nekog sveca. Da Hrišćanstvo ne počiva na ideji božanskih zapovjedi – nego božanske žrtve i milosti. Da, iako je na hrišćanske praznike zabranjen rad – on, ipak, nije definisan pravno – nego, radije konceptualno. No, kada me, nakon desetomitnog izlaganja, Avi prekide pitanjem “*Da li to znači da Hrišćani na Božić, recimo – ili na Uskrs koriste struju*” uvidjeh da moje dodatašnje ubjeđenje, iskazano na početku ovog teksta, ipak, ne odgovara istini.